

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ

NITRA AKO INŠPIRAČNÝ ZDROJ LITERÁTOV

2010

Lenka BIELIKOVÁ

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ

NITRA AKO INŠPIRAČNÝ ZDROJ LITERÁTOV

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program:	stredoeurópska areálová kultúra
Pracovisko:	Katedra areálových kultúr
Vedúci bakalárskej práce:	PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.
Konzultant bakalárskej práce:	PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.

Nitra 2010

Lenka BIELIKOVÁ

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že som túto bakalársku prácu vypracovala samostatne, na základe inštrukcií môjho konzultanta PaedDr. Patrika Šenkára, PhD. a na základe literatúry uvedenej v zozname použitej literatúry.

Nitra 16. 04. 2010

POĎAKOVANIE

Ďakujem môjmu konzultantovi PaedDr. Patrikovi Šenkárovi, PhD. za inštrukcie a rady, ktoré mi poskytol pri spracovaní mojej bakalárskej práce.

ABSTRAKT

BIELIKOVÁ, Lenka: Nitra ako inšpiračný zdroj literátov. [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr. Školiteľ: PaedDr. Patrik Šenkár, PhD., Nitra 2010

Zámerom bakalárskej práce je poukázať na mesto Nitrú ako inšpiračný zdroj literátov, jej špecifické postavenie v rámci literatúry a jej dôležitosť vo vývine literatúry. Práca poskytuje historický prehľad spojený s kultúrno-historickými pamiatkami mesta Nitrý a informáciami o nitrianskej literárnej škole. Nitra má bohaté zastúpenie autorov, ktorí pochádzali, pôsobili i písali o nej, čím umožnili spoznať ich diela. Každé dielo je rôznorodé, upúta nás svojším, osobitým významom, zanechá v nás isté pocity. Nitra, mesto starej histórie, je v súčasnosti moderným mestom. Rozrástla sa, ale nestratila nič zo svojho čara, všetko typické pre ňu jej ostalo.

Kľúčové slová: Nitra, Nitrianski autori, Literárne diela Nitrý

ABSTRACT

BIELIKOVÁ, Lenka: Nitra as a source of inspiration for writers. [Bachelor work]. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Central European Studies. Department of Areas Cultures. Advisor: PaedDr. Patrik Šenkár, PhD., Nitra 2010

The main aim of my Bachelor work is to show the city of Nitra as a source of inspiration for writers, its specific status within the literature and its importance in the development of the literature/literary work. This work provides historical overview with the cultural-historical monuments of the city of Nitra and the information about the Nitra's literary school. Nitra has got large range of authors who were born here, lived here and also wrote about it, they allowed to know their literary work. Every single one is different, it points out the unique, individual value. It will leave its mark with you. Nitra, the city of ancient history, is a modern city at present. It has grown in size and developed but didn't lose its charm. Nitra still has got all typical features as it used to have.

The key words: Nitra, Authors of Nitra, Literary works of Nitra

Obsah

Obsah.....	6
Úvod.....	7
1 Nitra z historického pohľadu	9
1.1 Kultúrno-historické pamiatky mesta Nitra	12
1.2 Historické osobnosti Nitry	14
2 Nitrianska literárna škola.....	16
3 Významné osobnosti Nitry	19
3.1 Autori pochádzajúci z Nitry.....	19
3.2 Autori pôsobiaci v Nitre	20
3.3 Autori píšuci o Nitre	22
4 Analýza literárneho textu	24
4.1 Marína Čeretková-Gáľlová: Anjelic	24
4.2 Ján Domasta: Tri prúty kráľa Svätopluka.....	28
4.3 Jozef Cíger- Hronský: Zakopaný meč pod Zoborom	31
4.4 Rudolf Jašík: Námestie svätej Alžbety	33
4.5 Janko Silan: Zoborské cesty	38
5 Komparácia Nitry v literárnych dielach.....	40
Záver	43
Zoznam použitej literatúry.....	45

ÚVOD

Sú mestá, ktoré majú v dejinách národa osobitné postavenie. Medzi takéto mestá patrí Nitra. Považuje sa za najstaršie mesto a za jedno z najkrajších na Slovensku. Nitra má slávnu históriu i bohatú prítomnosť starobylého a súčasne moderného mesta pod Zoborom.

Cieľom našej práce bude charakterizovať mesto Nitra, poukázať na jej dôležitosť vo vývine literatúry, poskytnúť historicky prehľad spojený s kultúrno-historickými pamiatkami mesta a bližšie sa zoznámiť s osobnosťami, ktoré ju preslávili z rôznych hľadísk. Práca je rozdelená do piatich samostatných kapitol. Nakoľko Nitra hrala v dejinách nášho národa významnú úlohu, v prvej kapitole sa zaoberáme jej historickým pohľadom. História mesta sa opiera o kultúrno-historické pamiatky, písomné doklady a neodmysliteľne ju dotvárali historické osobnosti. V druhej kapitole opisujeme nitriansku literárnu školu, ktorá výrazne ovplyvňujúco zasiahla do nášho literárneho života, je to literárnovedná škola, kde literatúra a veda sú vo vzájomnej symbióze. V tretej kapitole rozpisuje významné osobnosti Nitry. Sú to autori pochádzajúci, pôsobiaci i píšuci o Nitre, ktorá sa im stala inšpiračným zdrojom. Svoje poznatky zhrnuli do literárnych diel, ktoré sú rôznorodé, upútajú nás svojím a osobitým významom. V štvrtej kapitole podrobne už analyzujeme konkrétne literárne texty autorov, ktoré sa viažu s Nitrou. V poslednej piatej kapitole zhrnieme literárne diela vybraných autorov, ktorí sa zameriavali na Nitru z rôznych uhlov pohľadu.

Nitra je mesto ležiace v Nitrianskom kraji, patrí do regiónu Ponitrie, preteká ňou rieka Nitra a neodmysliteľným symbolom je vrch Zobor. Prvé historické zmienky sú zo začiatku IX. storočia, keď mesto bolo jedným z centier Veľkej Moravy a sídlom prvej diecézy. S Nitrou sa spájajú najstaršie, jediné hodnoverné dokumenty, tzv. Zoborské listiny z XII. storočia, ktoré obsahujú množstvo údajov neoceniteľných pre poznanie doby. Mesto Nitra sa niekedy označovalo za „matku slovenských miest“, pretože sa rozvíjalo ako centrum obchodu, kultúry a umenia, čo pretrvalo až dodnes.

V meste môžeme nájsť mnoho kultúrno-historických pamiatok, historické budovy, množstvo vzácnych sôch a pamätníkov. Spomedzi nich nemožno zabudnúť na dominantu mesta, ktorou je Nitriansky hrad. Je sídlom biskupa a počas celého roka ho navštevuje mnoho turistov. Na hradnom námestí má svoje miesto aj socha solúnskych bratov- sv. Cyrila a Metoda, ktorý do Veľkomoravskej ríše priniesli prvé písmo dávných Slovanov. Krásny výhľad na celé mesto sa nám ponúka z Kalvárie, známej ako mariánske pútnické miestom. V Nitre môžeme navštíviť múzeum, galériu, divadlo alebo budovu nitrianskej

synagógy, ktorá je využívaná ako koncertná a výstavná sieň. V meste je veľa mladých ľudí hlavne z dôvodu možnosti štúdia, ktoré ponúka. Stala sa strediskom viacerých základných, stredných škôl a sídlom dvoch univerzít. Vo svojich radoch vychovala desiatky rôznych generácií a môže sa popýšiť známymi osobnosťami z rôznych oblastí. Početné zastúpenie má aj v oblasti literatúry, kde vychovala a zároveň aj dala možnosť spisovateľom poznať jej historické i duchovné krásy.

Spisovatelia sa jej odvdáčili svojimi dielami, v ktorých ústrednú tému zohráva práve starobylá Nitra. Sú to spomienky na detstvo, mladosť, obdobie vojny, ťažký život, ktorý v nej prežili, alebo radostiplné časy, na svoje prvé lásky a úspechy.

Vďaka týmto všetkým možnostiam sa môže i naša generácia dozvedieť to podstatné a odovzdávať to poznané ďalej. Stále je čo objavovať, obdivovať a prezentovať. Je dobré, keď v tom pokračujeme, a tak uchováваме hmotné i duchovné dedičstvo Nitry.

1 Nitra z historického pohľadu

Nitra leží na rozmedzí Podunajskej pahorkatiny a Trábečského pohoria. Majestátny Zobor vystupuje zo severnej strany odvážne a predstavuje, spolu s nápadnou telekomunikačnou zástavbou na vrchole, orientačnú dominantu pre široké okolie. Mesto rozdeľuje na dve časti toku rieky Nitry. Nitra, známa svojimi príjemnými klimatickými podmienkami s veľkým počtom slnečných dní, a osobitne Zobor, patria v rámci Slovenska medzi zdravé miesta. Zobor svojím ovzduším je známy centrom liečby respiračných chorôb a tiež prírodnými zaujímavosťami. Sú to závrty a jaskyne, (napr. povest'ami opradená Svoradova jaskyňa na Zobore), jaskynné útvary v brale pod hradom a pod vrcholom plošiny, na ktorej stojí románsky kostolík v Drážovciach. Zachovali sa aj vzácne rastlinné spoločenstvá, ktoré podliehajú osobitnej ochrane ako prírodné rezervácie Zoborská lesostep a Lupka.

Najstaršie stopy prítomnosti človeka na území Nitry siahajú až do staršej doby kamennej. O výraznosti pravekého osídlenia na území Nitry svedčí skutočnosť, že dve z hľadiska európskeho civilizačného vývoja dôležité kultúry nesú vo svojom názve meno Nitry ako eponymného náleziska: je to skupina Brodzany - Nitra z neskorej doby kamennej a nitrianska kultúra z počiatkov doby bronzovej s charakteristickými šperkami v tvare vrbového listu. V roku 829 sa vynára mesto pod názvom Nitrava prvýkrát v písomnej správe. Tunajšiemu kniežaťu menom Pribina vysvätil soľnohradský arcibiskup Adalrám kresťanský kostol. V roku 833 je Pribina z Nitry vyhnaný moravským kniežaťom Mojmirom. Nitra sa stala jedným z tzv. hradskej miest Veľkej Moravy, skutočných centier politického, cirkevného a hospodárskeho života. Osudy Nitry sú nerozlučne spojené s osudmi Veľkej Moravy za vlády Rastislava a najmä Svätopluka, ktorého úzku spätosť s Nitrou zachovali historické pramene a ľudová tradícia. Po príchode byzantských vierozvestov Konštantína a Metoda vstúpila Nitra významne i do dejín slovanského písomníctva a budovania kresťanskej cirkevnej organizácie na Veľkej Morave. Slovanské písmo a liturgia, spolu s činnosťou solúnskych bratov, znamenali obrovskú pomoc pre veľkomoravský štát v jeho zápase proti expanzívnosti Franskej ríše. Tradícia sv. Cyrila a Metoda, spolu s vedomím dávnej slávy Nitry, ostala počas ďalších stáročí jedným zo základných pilierov národného povedomia Slovákov.¹

¹ Ruttkay, A. T. Nitra. Bratislava: DAVEL, 1994, s. 21-29.

Začiatkom X. storočia skončila existencia veľkomoravského štátu, v podstate sa rozpadol na viacero menších území. Významné postavenie Nitry v X. až XIII. storočí nasvedčuje tomu, že v nových podmienkach sa uplatnila mocensko-správna, cirkevná a hospodárska funkcia bývalého veľkomoravského ústredia. Koncom X. storočia Nitra bola zakomponovaná aj organizačne do rámca rodiaceho sa Uhorského štátu a tiež je sídlom vojvodstva, ktoré ako inštitúcia existovalo do prvej polovice XII. storočia, bolo na Nitrianskom hrade. Osobitnú pozornosť treba venovať Gejzovi, neskoršiemu kráľovi v období jeho vojvodstva v Nitre (1064-1074). Jeho aktivita viedla k tomu, že päťkostolský biskup Maurus spísal hodnoverné spisy pustovníkov a svätcov Svorada - Andreja a Benedikta, pôsobiacich v okruhu zoborského kláštora a trenčianskej Skalky v XI. storočí. Tieto iniciatívy viedli ku kanonizácii oboch svätcov pevne spojených s Nitrou. V tomto období rozkvetu Nitry sa výrazne zmenila aj štruktúra jej osídlenia. Vzniká menšie jadro, vlastne mesto, ktorému privilegovaná listina z roku 1248 priznáva výsady. Zoborská listina z roku 1113 so súpisom majetkov benediktínskeho opátstva obsahuje údaj i o špeciálnej obchodnej enkláve v Nitre. V roku 1241 bola Nitra (pravdepodobne hrad, ktorého vonkajšie opevnenie obkolesovalo aj bezprostredné podhradie) medzi tými údajne len sedemnástimi opevnenými komplexmi v Uhorsku, ktoré odolali Tatárom. Čoskoro po roku 1248 paradoxne nastupuje postupný, no dlhodobý pokles významu Nitry ako mesta. Už v roku 1271-73 bola Nitra s okolím veľmi poškodená ničivými vpádmi českého kráľa Přemysla Otakara II. V roku 1288 ako istá náhrada za škody spôsobené týmto pustošením aj nitrianskemu biskupovi prešlo mesto pod právomoc biskupstva. Stratilo tým privilegiá slobodného kráľovského mesta.

V XIV. storočí mesto Nitra i s hradom boli viackrát spustošené napr. oligarchom Matúšom Čákom. V XV. storočí poznačili Nitru ďalšie otrasy s trvalými následkami, ako vpád husitských sirotkov (vypálené Dolné mesto a Párovce), v roku 1463 vojenské peripetie medzi bratříkmi Jana Jisku z Brandýsa a Matejom Korvínom. Zhorel vzácny stredoveký archív, čím sa znížil počet prameňov o dávnej Nitre, a v roku 1471-1472 vpadli poľské vojská, ktoré zničili Zoborský kláštor. Začiatkom XVI. storočia nastal hromadný odchod meštianskych rodín z Nitry. V XVII. storočí naďalej pokračovala konfrontácia s Turkami. Nitry sa citeľne dotkli aj udalosti súvisiace s bojmi Habsburgovcov. Svetlou črtou bolo obdobie biskupského administrátorstva Jána Telegdyho, ktorý vymohol u panovníka všetky staré výsady Nitry. Súčasne bol i veľkým budovateľom.²

² Tamtiež, s. 29- 37.

Začiatkom XVIII. storočia zasiahli do osudov ničivým spôsobom boje súvisiace s protihabsburským povstaním Františka Rákocziho II. V rokoch 1703 - 1704 bol ťažko poškodený hrad a vypálené opäť Dolné mesto a Párovce. Mesto koncom XVIII. storočia bolo sídliskom s chatrnou zástavbou a slabým hospodárskym potenciálom. Tiež sa začal rozvíjať kultúrny život a posilňuje sa tradícia Nitry. V roku 1793 v krásnej barokovej stavbe biskupského seminára začala pôsobiť expozitúra Slovenského učeného tovarišstva. Roku 1838 z iniciatívy biskupa Wuruma zahájila svoju činnosť prvá tlačiareň a v roku 1841 prvá verejná knižnica, buduje sa spolková činnosť. V roku 1840 podľa spisovateľa Jozefa Szinnyeia každý v Nitre, vrátane pánov, hovoril po slovensky. Nasledujúce obdobie militantnej maďarizácie znamenalo v tomto smere zmeny. Došlo k inzultácii a násilnému rozbitiu Valného zhromaždenia Spolku sv. Vojtecha a v roku 1883 vzniklo v Nitre sídlo Hornouhorského maďarského vzdelávacieho spolku s hlavnou úlohou pomáhať obývané Slováckmi.

V druhej polovici XIX. storočia pokračoval urbanistický rozvoj mesta, k župnému domu pribudla v roku 1882 mestská radnica a budova divadla. Vystavali aj prvú, na tie časy modernú nemocnicu. Nitra sa napojila postupne na železničnú sieť. Rozvíjal sa aj priemysel, vznikol parný mlyn, poľnohospodárska strojárň, maľovňa porcelánu, výroba piva, škrobáreň, výroba azbestocementových produktov, začala pracovať plynáreň. Nesporný je veľký stavebný rozvoj mestského urbanizmu po roku 1920, kedy vznikli celé štvrti mestského rázu, začala sa regulovať rieka Nitra a budovať mestský vodovod. Do prevádzky bol uvedený cukrovar a továreň na salámu. Nitra sa stala roku 1940 sídlom jednej zo šiestich žúp. Bolo vybudovaných mnoho obytných domov, upravili sa časti historického jadra, na letisku sa začali budovať dielne na výrobu lietadiel a hydrocentrála pod hradom, svah hradnej skaly sa upravil ako park, zaviedol sa mestský rozhlas. Všetko to, čo prišlo po roku 1945 je živou súčasťou nášho života a predmetom rôzneho hodnotenia, ktoré bude opäť riešiť budúca história s príslušným odstupom. Isté je, že Nitra vstúpila do obdobia samostatnej demokratickej Slovenskej republiky ako vyspelé mesto s dobrými perspektívami rastu. Celý tento moderný potenciál je výsledkom najmä rozvoja po druhej svetovej vojne.³

³ Tamtiež, s. 37-43.

1.1 Kultúrno-historické pamiatky mesta Nitra

Členitá panoráma Nitry upúta návštevníka prichádzajúceho do mesta z ľubovoľnej strany. K historickým dominantám staršieho mestského jadra so siluetou slávneho hradu a stavieb v Hornom meste, vyvýšeninou Vŕšku s Piaristickým kostolom, vežami ďalších chrámov, významnými stavbami štátnej správy z XIX. a XX. storočia a modernou stavbou divadla, pripája sa novšia aglomerácia so sídliskami, budovami škôl a vedeckých ústavov, výrobnými halami a komínmi priemyselných závodov, zeleňou parkov, elipsami štadiónov, širokým areálom Agrokomplexu a sieťou okolitých obcí. V XVI. storočí vznikla známa Vazilová veža, no pod jej základmi sa našli zvyšky omnoho staršej murovanej stavby spred XIII. storočia. V období včasného baroka vznikol dnešný Dolný kostol a z tohto obdobia sa v jeho interiéri zachoval vzácny oltár s christologickými výjavmi Snímania z kríža a Kladenia do hrobu. V XVIII. storočí vznikol barokový interiér Horného kostola, okolo roku 1730 bol dobudovaný dnešný biskupský palác. V roku 1750 uzrelo svetlo sveta pred vstupom do hradu vynikajúce súsošie - Mariánsky stĺp. Z vonkajšej strany hradieb nás iste upúta moderné monumentálne súsošie Konštantína a Metoda, pripomínajúce spätosť solúnskych vierozvestov s Nitrou.

Ďalšou dominantou Horného mesta je námestie s malým parkom, v ktorom stojí socha nitrianskeho kniežaťa Pribinu a lemujú ho stavebné, kultúrne historicky a funkčne významné budovy. Predovšetkým to platí o monumentálnej budove Veľkého seminára. Stavba z roku 1768-1770 bola od roku 1793 pôsobiskom expozitúry Slovenského učeného tovaríšstva. Známa je tamojšia obrovská diecézna knižnica. Pozornosť návštevníka by nemala obísť napríklad honosnú budovu s nápisom „Promeritae quieti“ z roku 1832 a empírový dom z rokov 1818-1821 na nároží s kamennou sochou Atlanta, tzv. Corgoňom. V dolnej časti Samovej ulice stojí Františkánsky kostol a kláštor. Župný dom, v ktorom sídli Nitrianska štátna galéria, je výsledkom veľkých stavebných podujatí v rokoch 1823 a 1903-1908.

Centrálnu polohu na Svätoplukovom námestí zaujíma obrovská budova nového Divadla Andreja Bagara, sprístupneného od roku 1991. Námestie z druhej strany ohraničuje hodnotná budova mestskej radnice z roku 1882, v ktorom je umiestnené Nitrianske múzeum. Svojimi dvoma vežami vyniká mohutný Piaristický kostol z 18. storočia s kláštorom, v ktorom je už tradične umiestnené jedno zo štyroch nitrianskych gymnázií. Z XI.- XII. storočia je románsky Kostol sv. Štefana a z roku 1739 je Kostolík sv. Michala.⁴

⁴ Tamtiež, s. 60-71.

V rokoch 1854 - 56 bol postavený kostol a kláštor pre rehoľný rád vincentiek, ktoré tu udržiavali dievčenskú školu. Neskôr tu pôsobil ženský učiteľský ústav a napokon sa areál stal súčasťou Vysokej školy pedagogickej. Na ulici Pri synagóge stojí dobre zachovaná svätyňa židovskej neologickej náboženskej obce, postavená v rokoch 1910-1911. Z historickej Nitry sa zachovali len jednotlivé objekty a len v prípade Horného mesta aj pomerne ucelená mestská časť predovšetkým s barokovými erbmi. Pozornosť si zaslúži najmä románsky kostolík v Drážovciach, ktorého počiatky siahajú do polovice XI. storočia a spolu s kostolíkom v Párovciach predstavuje najstaršiu stojacu architektúru v Nitre. Ďalším objektom sú časti Kamaldulského kláštora na Zobore, ktoré boli zakomponované od zástavby tamojšieho sanatória pre liečbu respiračných chorôb. Kdesi v týchto miestach sa skrývajú a budú predmetom intenzívneho archeologického výskumu aj stopy slávneho zoborského stredovekého Benediktínskeho kláštora spätého s najstaršími slovenskými národnými dejinami.

Nitra je svojím vzhľadom moderným mestom. Z hľadiska generačnej štruktúry sa jej hovorí tiež „mesto mladých“. Základom prosperity mesta je jeho ekonomika a význam poľnohospodárstva sa však prejavuje v rôznych sférach života Nitry. V centre pozornosti stojí nielen Univerzita Konštantína Filozofa ale aj Vysoká škola poľnohospodárska, jediná svojho druhu na Slovensku. Jej krásny areál patrí k pýcham modernej architektúry v Nitre. Nitrianska kultúra prešla značnými zmenami najmä po otvorení nového divadla. Festival Divadelná Nitra sa stala podujatím s veľkým záberom i významom. Ďalšou oporou kultúrneho života je Nitrianska galéria a Nitrianske múzeum. Služby, obchod a kultúra Nitry patria všetkým, ktorí do Nitry prídu či už kvôli tunajšiemu vedeckému životu, vysokým školám, alebo čoraz viac početnejším a masovo navštevovaným výstavám, čo predstavuje prílev státisícov slovenských a zahraničných návštevníkov mesta.⁵

⁵ Tamtiež, s. 71-77.

1.2 Historické osobnosti Nitry

ADALRAM - stojí na počiatku nitrianskych i slovenských národných dejín. Roku 827 posvätil pre nitrianske knieža Pribinu prvý kresťanský kostol na území Slovenska. Bol 11. biskupom Salzburgu, kde pôsobil v rokoch 821-836. Preslávil sa zbožnosťou a vedou.

ANDREJ SVORAD - okolo roku 1000 sa dostal do Nitry, kde vstúpil do rehole v Kláštore benediktínov na Zobore a od opáta Filipa prijal mníšske rúcho a rehoľné meno Andrej. Tu žil životom mnícha benediktína, ktorého syntézou je modlitba a práca podľa reguly sv. Benedikta „Modli sa a pracuj“. Žil v pustovni na Zobore, pochovaný je v katedrálnej chráme a k nemu pridali i Benedikta. Zásluhou kráľa Ladislava I. boli vyhlásení za svätých a stali sa patrónmi Nitrianskeho biskupstva, Svorad aj patrónom mesta Nitry. Sú najstaršími svätcami Slovenska.

BENEDIKT - ako mních žil v kláštore na Zobore, bol spoločníkom Svoradovým. Bol hlavným informátorom biskupa Maura o živote pustovníka Andreja. Obidvaja preslávili Nitru, zoborský kláštor a obohatili naše najstaršie národné dejiny.

BYSTRÍK - pokračovateľ pribinovských tradícií, šíril jazyk a sloviensku liturgiu, niesol teda dedičstvo sv. Cyrila a sv. Metoda a ako biskup stál na čele Nitrianskeho biskupstva. Zásluhou kráľa Ladislava a pápeža Gregora VII. kanonizovaný za svätého.

GORAZD - roku 868 ho vysvätili v Ríme za kňaza. Po Cyrilovej smrti roku 869 sa stáva najbližším Metodovým spolupracovníkom. Podporovateľ a šíriteľ slovienskej liturgie. Je autorom spisu Život Metoda. Bol prvým v dejinách spomínaným slovenským kňazom, spisovateľom a svätcom.

KLIMENT Ochridský - roku 867 odišiel s Konštantínom a Metodom do Ríma. Roku 868 vysvätený za kňaza. Pôsobil na nitrianskom učilišti na Zobore. Založil školu pri jazere Ochrid a 894 sa stal veľickým biskupom, preto sa uvádza Ochridský, alebo Veľický. Významným literárnym dielom z IX. storočia sú Moravsko-panónske legendy.

KOCEL - syn kniežat'a Pribinu, ktorý kráčal v otcových šľapajach- christianizácia krajiny. Jeho meno sa nachádza v Živote Metoda i v Pochvalnom slove o Cyrilovi a Metodovi.

KONŠTANTÍN Cyril (Filozof) - s menom spojená slovanská a slovenská kultúra, spolu s Metodom zostavenie hlaholiky, kodifikovanie staroslovienskeho jazyka, preložili bohoslužobné knihy - Sväté písmo. Dal sa vysvätiť, vstúpil do kláštora a prijal rehoľné meno Cyril. Mal vplyv na rozvoj kresťanstva a preložil liturgické texty, žalmy a napísal báseň Proglas.⁶

⁶ Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 13-81.

MAURUS - študoval v benediktínskej škole na Zobore alebo v kapitulskej škole v Nitre. Podáva poznatky o Nitre a Zobore v súvislosti so životom nitrianskych svätých. Autor legendy- Život svätých pustovníkov.

METOD - slovenský vierozvest a učiteľ, arcibiskup, svätec, spolupatrón. S Konštantínom vytvorili slovanské učilišťa, starosloviencinu, preklady kníh. Na Kvetnú nedeľu 885 sa rozlúčil s predstaviteľmi svetskej moci, požehnal Svätopluka a duchovenstvo. Na tretí deň zomrel.

MOJMÍR I. - vonkajším vazalom Franskej ríše. Stál na čele Staromoravského kniežatstva, neskôr sa zmocnil aj Nitrianskeho kniežatstva a ich spojením vzniklo Moravské kniežatstvo.

NAUM- získal vyššie vzdelanie v kláštore na Zobore, vysvätený za kňaza, pôsobil ako učiteľ a venoval sa literárnej činnosti. Autor spisu Obrana slovienskeho písma, kde je podpísaný ako mních Chrabr.

PRIBINA - prvý vládár na území Slovenska, prvý šíriteľ kresťanstva v stredovýchodnej Európe, iniciátor výstavby chrámov a šíriteľ duchovného a kultúrneho života vo svojom kniežatstve.

RASTISLAV - knieža, cieľavedome sa pričínal o vybudovanie politickej samostatnosti krajiny, za jeho panovania sa vytvorili v jeho kniežatstve základy slovanského písomníctva a významne prispel k ďalšej christianizácii svojej krajiny.

SÁVA MACEDÓNSKY - žiak Konštantína a Metoda. Získal vzdelanie v nitrianskom kláštore na Zobore, vysvätený za diakona, podieľal sa na príprave a výučbe učeníkov pre potreby christianizácie, zložil kánon v diele Služba Cyrilovi.

SVÄTOPLUK - panovník Nitrianskeho kniežatstva, synovec Rastislava. On cieľavedome budoval politickú a administratívnu moc krajiny. Počas jeho panovania dosiahla ríša vysokú kultúrnu a hospodársku úroveň.

WICHING - bol benediktínskym mníchom, vysvätený za kňaza a stal sa nitrianskym biskupom. Vystupoval proti zavádzaniu slovienskeho jazyka do liturgie. Veľmi ťažko znášal dve životné porážky- vymenovanie Metoda za arcibiskupa Veľkej Moravy a jeho zhodenie z biskupského stolca.⁷

⁷ Tamtiež, s. 93-164.

2 Nitrianska literárna škola

„Verš z Proglasu Konštantína Filozofa „Slovo čo um aj srdce vaše posilní“ korešponduje z literárnym prostredím univerzitetnej Nitry. V literárnej súčasnosti tohto mesta sa dajú vystopovať dotykové miesta, ktoré ju zblížujú s bohatou literárnou minulosťou. Dokonca možno povedať, že dnešné nábehy k viackultúrnosti v slovesnej oblasti majú predchodcov v minulosti.“⁸ Slovenskú literárnu minulosť Nitry a Ponitria zmapoval Jozef Melicher v publikácii Nitra, naša Nitra v obsiahlej štúdií Nitra v literárnej retrospektíve. Literárna súčasnosť mesta sa odohráva predovšetkým na Univerzita Konštantína Filozofa (UKF) zásluhou jej pracovníkov, lebo dnešný literárny život Nitry sa síce uskutočňuje v prvom rade doma, v tichu pracovných spisovateľov, ale jadrom podnetov na uskutočnenie nejedného literárneho podujatia je naša univerzita. Veď aj keď má Nitra i svojich „nefakultných“ či „neuniverzitných“ literátov, faktom ostáva, že oko beletristov už po niekoľko desaťročí s trochou závidia sledovalo a sleduje, ako sa vzráha nitrianska literárna škola.

„Ak hovoríme o nitrianskej literárnej škole, musíme upresniť, že je to škola literárnovedná, to však neznamená, že v nej veda dominuje nad literatúrou. Literatúra a veda tu žijú vo vzácnej symbióze, a hoci výsledkami autorských tvorivých aktivít sú práce literárnovedné, neostávajú bez vplyvu a bez priamych väzieb na literárny život, na literárne povedomie, na literárne myslenie, lebo aj keď jedinečnosť tvorivého ustrojenia a subjektívna autopofilácia je vlastná každému spisovateľovi, to ešte neznamená, že beletrista nevnúma udalosti prostredím literárnovedných, a práve nitrianska škola sa stala známa tým, že svojho času výrazne zasiahla a sčasti ešte aj zasahuje do nášho literárneho života ovplyvňujúco, prinajmenšom poznačila prácu veľkej časti odborníkov, usilujúcich sa o reflektovanie slovesných artefaktov.“⁹

V publikácii 25 rokov Pedagogickej fakulty v Nitre literárni vedci Ján Kopál a Peter Liba pripomínajú význam vzniku Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky čiže inštitucionalizáciu vedeckovýskumnej činnosti. Počas desaťročí kabinet prešiel zmenami, dnes má podobu Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie a znamenal neoceniteľný prínos pre rozvoj slovenskej literatúry. Na prvom mieste boli otázky vyučovania literatúry a určoval široký záber, nezúžený pohľad, tvorivosť.

⁸ Obert, V. 40 rokov Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 105.

⁹ Tamtiež, s. 105.

Nitrianska interpretačná škola si zaslúži samostatné skúmanie, spomíname ju ako výsledok i súčasť literárnej tvorivosti, tvorivosti podnecovanej umeleckou činnosťou, poéziou, prózou, dramatickou tvorbou, ostatnými slovesnými žánrovými formami.

„*Metodologické problémy interpretácie umeleckého textu a o podnetnosť tejto literárno-vedeckej orientácie sa v Nitre zaslúžili František Miko s dielami: Estetika výrazu, Text a štýl, Analýza literárneho textu, Anton Popovič: Teória umeleckého prekladu, Interpretácia umeleckého textu, Ján Kopál: Literatúra pre deti a mládež v procese, Literatúra a detský aspekt, Próza a poézia pre deti, Peter Liba: Kontexty populárnej literatúry, Literatúra a folklór, Dostredivé priestory literatúry, Pavol Plutko: Cesta k básnickému tvaru, Eva Tučná: Reflexie o literatúre pre mládež, Viliam Obert: Domov v tvorbe Andreja Chudobu. Ďalšími autormi sú napríklad Tibor Žilka, Lubomír Plesník, Mária Valentová.*“¹⁰

Na univerzite sa vyklenuli popri vyhranenom, celostnom pôsobení nitrianskej interpretačnej školy aj osobné ambície tvorivých osobností, ktorých autorskú vitalitu nemohli sputať ani priestory kolektívnej iniciatívy. „*Tak sa stalo, že do tejto školy vniesol nové prvky Peter Liba. Ján Kopál zasa posunul pozornosť aj na otázky zážitkovosti, aby sa napokon systematicky a programovo venoval literárnej tvorbe pre deti a mládež. Na túto tému sa špecializuje aj Eva Tučná. Viliam Obert si za prioritu vedeckého bádania vybral metodiku literárneho vzdelania. Pavol Plutko skúmal najmä súčasnú básnickú tvorbu.*“¹¹

V súvislosti s týmito literárnymi aktivitami nemožno nespomenúť interpretačné presahy do iných umeleckých oblastí. Rozvíjajúca interdisciplinárnosť pôsobila inšpirujúco v umeleckých aj jazykových oblastiach. Slovo pomáhalo lepšie vnímať a pochopiť výtvarné umenie i hudbu, zreteľné kontakty aj s blízkymi vednými odbormi. S ústavom spolupracovali Felixová, Knotek, Vaňko, Vereš. Nitrianska interpretačná škola vedela zjednotiť, priviesť k práci na blízkych témach aj osobnosti diametrálne odlišné. Popri „domácich“ literárnych vedcoch sa realizovali Peter Zajac, Valér Mikula, Ladislav Čúzy, René Bílik.

Za osobitný - osobitý fenomén možno pokladať beletristickú tvorbu. V začiatkoch to bola žičlivosť pedagóga a vedca, ktorý spozoroval a provokoval študentské ambície a venoval sa ich usmerňovaniu. Ján Kopál redigoval študentské literárno-výtvarné zborníky Zo svitania I-V, na stránkach ktorých začínali literárne a novinársky činní autori

¹⁰ Tamtiež, s. 105.

¹¹ Tamtiež, s. 106.

Marianna Grznárová, Stanislav Štepka, Peter Andruška, Viliam Obert, Karol Spišák. Tento zborník poskytoval priestor aj autorom maďarskej národnosti, ktorí boli motivovaní rovnakými záujmami a zámermi. Publikačné aktivity študentov boli charakteristické pre šesťdesiate roky a v ďalších rokoch sa nenašiel pre ne publikačný priestor. Napokon sa ukázalo, že nedávna minulosť i súčasnosť mali svojich autorov- beletristov, či nádejných kritikov a vedcov.

Na univerzite študovali dnes už uznávaní literáti Kasarda, Barborík, Máczovszky, Bielik. Pôsobí tu básnik Igor Hochel a literárny kritik a prekladateľ Vincent Šabík. Začiatkom deväťdesiatych rokov sme na škole mohli stretávať spisovateľa Ladislava Balleka. V roku 1998 aj básnika Jána Dekana. Významnou skutočnosťou univerzity bolo udelenie prvého čestného doktorátu práve spisovateľovi Jánovi Chryzostomovi Korcovi za tvorivú spisovateľskú prácu na poli duchovnej literatúry.

Osobitnú kapitolu tvorí spolupráca školy so spisovateľskými organizáciami. Časté návštevy spisovateľov na nitrianskej Pedagogickej fakulte symbolicky vyvrcholili návštevou slovenských spisovateľov z Juhoslávie, Rumunska a Maďarska. Nitrianska odbočka Spolku slovenských spisovateľov úzko spolupracuje s Filozofickou fakultou UKF vďaka neúnavnej práci Andreja Červeňáka.

Vďaka spolupráci spisovateľskej organizácie a UKF sa uskutočnilo aj desať seminárnych podujatí o živote a tvorbe osobností našej literatúry a vyšlo desať zborníkov. Pozornosť patrí aj rómskej literatúre, či literatúre s rómskou problematikou. Prvý rómsky román na Slovensku napísal Karol Seman. Rómskej problematike sa venuje aj poetka Bohuslava Vargová- Hábovčíková. Obraz o slovenskej kultúre na škole poskytujú aj periodiká bez ohľadu na to, aká bola ich životnosť. Začiatkom šesťdesiatych rokov študenti vydávali časopis Fórum, po rokoch vychádzali Pedagóg, Zvesti, Univerzitný časopis. Študentské predstavy o periodickej tlači prezentoval časopis Nečas. Rad titulov dotvára časopis UKF Náš čas.¹²

¹² Tamtiež, s. 106- 108.

3 Významné osobnosti Nitry

3.1 Autori pochádzajúci z Nitry

FRANTIŠEK BRAXÁTOR - Narodil sa 18. 11. 1920 v Nitre. Stredoškolské vzdelanie absolvoval v Piaristickom gymnázium v Nitre. Tu pracoval ako robotník v pivovare, stal sa právnikom, podporovateľom krajanského života, národovcom a redaktorom. Jeho priáním bolo, že večný sen chce snívať v rodnej zemi. Pochovaný je v rodinnej hrobke v Nitre.

JOZEF BUDAY - Narodil sa 28. 1. 1877 v Nitre a tu je aj pochovaný. Tu študoval teológiu. Stal sa kňazom, spisovateľom i publicistom. Pracoval v Spolku svätého Vojtecha.

GABRIEL CZEIZEL - Narodil sa v Nitrianskom Pravne a zomrel 22. 7. 1920 v Nitre. Je cirkevný hodnostár, pedagóg, historik. Literárna a publicistická činnosť tiež súvisí s Nitrou.¹³

FILIP FAITH - Narodil sa r. 1880 v Nitre. Základnú a strednú školu absolvoval v Nitre, natrvalo sa tu usadil. Pracoval ako redaktor nitrianskeho týždenníka, mal vlastnú politickú revue a prevzal vedenie novín. Neskôr sa venoval písaniu a vydávaniu lokálnych tematicky zameraných publikácií o Nitre a jej obyvateľoch.

EUGEN FILKORN - Narodil sa v Nitrianskom Pravne a zomrel 5. 1. 1974 v Nitre. Vysvätený bol za kňaza v Nitre. Bol cirkevný hodnostár, pedagóg, politik, publicista. Založil Spolok na ochranu katolíckej mládeže, učňovský internát.

ĽUDOVÍT FRANCISCI - Stredoškolské štúdium ukončil u piaristov v Nitre. Bol kaplánom, sídelným kanonikom, rektorom seminára a prefektom Diecéznej knižnice v Nitre. Mal spisovateľské, novinárske a rečnícke schopnosti. Zomrel 7. 4. 1933 v Nitre.

ŠTEFAN HUSZÁR ml. – Narodil sa a zomrel v Nitre. Tu absolvoval nižšie gymnázium. Bol kníhkupec, ktorý vytlačil Cvičebnicu jazyka slovenského či Krátku mluvnicu slovenskú. Jeho kníhkupectvo bolo bohaté na hodnotné knihy, školské časopisy i učebnice.

JÁN MILO - Narodil sa 13. 2. 1913 v Nitre- Veľkých Janíkovciach. Základnú školu, gymnázium a bohoslovecký seminár absolvoval v Nitre. Tu začal básnický tvoríť ako študent a zverejňovať svoje práce v časopisoch. Bol historikom, publicistom. Občania Janíkoviec pomenovali jeho menom jednu z tamojších ulíc.

ŠTEFAN MILO - Narodil sa a zomrel v Nitre- Janíkovciach. Ľudovú školu a gymnázium v Nitre. Pracoval v Krajskom pedagogickom ústave v Nitre, Katedre slovenského jazyka a neskôr Katedre pedagogiky v Nitre. Bol publicistom, rozvíjal časopiseckú aktivitu,

¹³ Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 23-28.

organizačným vedúcim folklórneho súboru Ponitran. Literárne tvoril pod pseudonymom Števo Rosa.

JOZEF ŠEDY - Stredoškolské vzdelanie dokončil maturitou v Nitre. Vstúpil do nitrianskeho seminára ako profesor cirkevných dejín. Bol členom Slovenského učeného tovaríšstva v Nitre, kazateľom, rektorom a riaditeľom teologického učilišťa. Pochovaný je v Nitre.

JOZEF VAGNER - Narodil sa v Mojmirovciach a zomrel 6. 11. 1910 v Nitre. Bol historikom, bibliotekárom, vymenovali ho za sídelného kanonika v Nitre a za správcu Diecéznej knižnice. Je známy aj literárnou tvorbou, prispieval do časopisov a dve práce zostavil v rukopise.¹⁴

3.2 Autori pôsobiaci v Nitre

MICHAL BOLEČEK - Významnú časť života prežil v Nitre. Bol špirituálom Malého seminára, riaditeľom dievčenského učiteľského ústavu a farárom v Nitre. Tu založil, redigoval a vydával časopis Úsvit, týždenník Naša nedeľa. Bol členom poradného zboru a zástupcom vládneho komisára Nitry.

JÁN DAMBORSKÝ - Bol kňaz, pedagóg, jazykovedec a redaktor Nitrianskych novín. Najväčšie zásluhy si získal v starostlivosti o rodný slovenský jazyk a vydal učebnicu Slovenská mluvnica. Zomrel v Nitre a v testamente odkázal základný fond pre chudobných študentov, zanechal i unikátnu zbierku starých rukopisov, publikácií a veľkú knižnicu.

ADOLF DAVIDEK - Stredoškolské štúdiá absolvoval v Piaristickom gymnáziu v Nitre a v nitrianskom seminári absolvoval štúdium filozofie. Bol to publicista, bibliotekár v Diecéznej knižnici v Nitre, pedagóg a kňaz. Zomiera v Nitre ako 36 - ročný na zákernú chorobu.

MILAN HANKO - Študoval na gymnáziu v Prievidzi a v Nitre. V čase štúdií sa zúčastnil na organizovaní a tvorbe ideových programov študentských časopisov Mladé Slovensko a Svoješť. Bol literárny historik, novinár, stredoškolský profesor a archivár Krajského neskôr Štátneho archívu v Nitre. Zomrel v Nitre.

KAROL KMEŤKO - Absolvoval Piaristické gymnázium v Nitre. Bol vysvätený za kňaza v Nitre, stal sa arcibiskupom a náboženským spisovateľom. Zdôrazňoval a podporoval kult sv. Cyrila a sv. Metoda, Andreja Svorada a Benedikta. S jeho menom sa spájajú

¹⁴ Tamtiež, s. 36-157.

pribinovské slávnosti v Nitre ako aj obnova hradu a katedrály a lokálny archeologický výskum. Bol činný aj ako publicista, prispieval do časopisov.

ANDREJ MÉSAROŠ - Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Žiline a v Nitre. Študoval filozofiu a teológiu v Nitre, kde bol vysvätený za kňaza a neskôr za kanonika. Počas účinkovania v Nitre patril k popredným a významným členom Tovarištva, ktorý podporoval aj cyrilo–metodské tradície. Bol spisovateľ a bernolákovec. Zomrel v Nitre.

MATEJ MIŠKÓCI - Bol činný ako publicista, redaktor. Nastúpil ako učiteľ do Meštianskej školy v Nitre. Zameriaval sa na záujmovú činnosť. Pôsoobil ako školský inšpektor v Nitre. V spoluautorstve spracoval učebnice gramatiky i vlastivedné dielo „Nitra- kolíska kresťanskej kultúry a dávnej slávy Slovenska“. Zomrel v Nitre.¹⁵

FRANTIŠEK MOJTO - Vyššie ročníky gymnázia absolvoval v Nitre. Stal sa riaditeľom školy na Zobore. Bol pedagóg, autor učebníc, založil spevokol a 21. septembra 1932 bol vyhlásený za starostu Nitry. V čase jeho funkčnej činnosti usmerňoval budovanie škôl, začal upravovať okolie Župného domu, zreguloval Nitričku a mnohé ďalšie akcie. Na znak vďaky za prácu pomenovali v Nitre jednu ulicu jeho menom. Zomrel v Nitre.

ALOJZ PALMER - Filozofické štúdiá absolvoval v nitrianskom seminári. Bol vysvätený za kňaza v Nitre. Nastúpil do Nitry a v kňazskom seminári pôsoobil ako študijný prefekt. Bol profesorom teológie a básnikom. Pozoruhodná je i báseň Elégia, v ktorej rozvádza myšlienku, že sv. Cyril a sv. Metod pestovali Ježišovu vinicu v Nitre, a jej ovocím je život svätcov Svorada a Benedikta.

JÁN ROMANOVSKÝ - Bol spisovateľ, bábkar, zakladateľ nitrianskej bábkarskej školy. Zaviedol nový štýl vedenia bábkky „jánovky“ na podklade nových krokov a pohybov s ňou. V Nitre sa začal venovať aj literárnej tvorbe. Zomrel v Nitre.

JOZEF TISO - Bol kňaz, politik, prezident Slovenskej republiky 1939-1945. Jeho nitriansky pobyt sa viaže na dve obdobia jeho života. V roku 1902 prišiel do nitrianskeho seminára, aby na piaristickom gymnáziu absolvoval prípravu za kňaza. Druhý nitriansky pobyt sa začal počas I. svetovej vojny, keď v Nitre pôsoobil ako špirituál. Bol profesorom teológie, bibliotekárom diecéznej knižnice, spoluzakladateľom časopisu „NITRA“ s národnou orientáciou. Pôsobenie Tisa v Nitre bolo všestranné, smerovalo k posilneniu slovenského života po stránke kultúrnej, spoločenskej i politickej.¹⁶

¹⁵ Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 20-99.

¹⁶ Tamtiež, s. 101-153.

3.3 Autori píšuci o Nitre

JANKO JESENSKÝ - Bol advokát, župan v Nitre a spisovateľ, ktorý debutoval zbierkou poézie Verše. V čase nitrianskeho pôsobenia v dvadsiatych rokoch XX. storočia u neho nastala výrazná literárna odmlka, ale Jesenského básnická a prozaická tvorba sa rozvinula natoľko, že v tridsiatych rokoch sa zaradila do hlavného prúdu literárneho vývinu. V Nitre vypracoval kompozičný pôdorys svojho románu Demokrati.

PAVOL GAŠPAROVIČ HLBINA - Bol kňaz, básnik, prekladateľ. Už počas štúdia v Nitre prispieval básňami do študentských časopisov Svojest', Elán. Študoval na gymnáziu v Nitre a k stretnutiu po rokoch napísal báseň Nitra s venovaním spolužiakom z gymnázia. „Pri príležitosti Pribinových osláv v Nitre roku 1933 sa jeden z hlavných predstaviteľov slovenskej katolíckej moderny, Pavol Gašparovič Hlbina, predstavil básňou s numerickým názvom, v ktorom symbolicky vyzdvihol číslo tridsaťtri: 33-833-1933.“¹⁷

ŠTEFAN KRČMÉRY - Bol redaktor, publicista, básnik, literárny historik, prekladateľ. Býval v Nitre, bol tu na liečebnom pobyte. Prebásnil hymnickú pieseň Nitra milá, Nitra na pieseň o slobode. Vydal množstvo poetických i literárnohistorických diel.¹⁸

JOZEF MELICHER - Bol pedagóg, literárny historik, publicista, pracoval v knižnici Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde sa zahĺbil do bibliografie. Pôsoobil na Katedre slovenskej literatúry Vysokej školy pedagogickej v Nitre. Zúčastnil sa na príprave almanachov Nitra, na besedách o problémoch literatúry a kultúry. Jeho významné publikácie sú Poézia katolíckej moderny, Zamlčovaná literatúra, Od Zobora po Sitno.

ANTON PAŽITNÝ - patrí k zanietеныm bádateľom slovenského literárno-historického bádania. Dôkazom toho je jeho recenzovaná práca Historické a literárne reálie a personálie Nitry. Publikácia sa skladá z dvoch častí: prvá ponúka informácie o kultúrnom, duchovnom a literárnom živote Nitry od najstarších čias po súčasnosť a druhá časť ponúka 143 bibliografických portrétov spisovateľov od najstarších čias po súčasnosť.¹⁹

PAVOL STRAUSS - Mesto pod Zoborom si neustále bude pripomínať, koho malo a koho stratilo v tejto osobnosti. Bol mysliteľom európskeho formátu, ktorý sa narodil v Liptovskom Svätom Mikuláši a dotĺklo šľachetné srdce píšuceho chirurga, básnika, filozofa, esejistu, filozofa, majstra výstižného aforizmu, čestného občana mesta Nitry. Tu Strauss zreteľne formuloval svoj vzťah predovšetkým k poézii všeobecne, a k slovenskej

¹⁷ Melicher, J. Literárne stopy pod Zoborom. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 27.

¹⁸ Tamtiež, s. 69-174.

¹⁹ Červeňák, A. Nitrianska kreativita. Nitra : Garmond Nitra, 2005, s.79-89.

poézii zvlášť. Básňami v próze Stĺpy sa profiloval ako meditatívny lyrik v skupine spisovateľov takzvanej katolíckej moderny. Straussova literárna tvorba má osobitné miesto v slovenskom prúde spirituálnej poézie. V jeho tvorbe je sila civilnej až civilizačnej intelektuálnej duchovnosti nad materiálnou empiriou. Tu pod Zoborom, v intímnom prostredí domca a vinice, vytvoril väčšinu svojich diel.²⁰

MILAN FERKO - Literárnej verejnosti je známy bohatou básnickou, prozaickou a dramatickou tvorbou. Svoje básnické a prozaické knihy väčšinou venoval mládeži. Začiatkom sedemdesiatych rokov literárne spracúva závažné témy z našej národnej minulosti ako napríklad románovú trilógiu z dejín Veľkomoravskej ríše Svätopluk, Svätopluk a Metod, Svätoplukovo dedičstvo. K trilógii sa radia jeho knihy literatúry faktu Veľkomoravské záhady. Umeleckú nosnosť historických tém si vyskúšal aj v dramatickom žánri, v televíznej, rozhlasovej a divadelnej hre. Je to historická dráma Pravda Svätopluka, pentalógia rozhlasových hier Pomsta Pribinova, Obrana Metodova, Svadba Svätoplukova, Smrť Gorazdova, Nádej Mojmírova.²¹

JÁN KOPÁL - Patril k iniciátorom, organizátorom a je spoluvorcom koncepcie vo vedeckom svete známej „nitrianskej školy“- výrazovej analýzy a interpretácie textu. V 60. rokoch redigoval zborníky študentských prác Zo svtania. V literárnovednej práci sa orientuje na semioticko-komunikačné otázky tvorby, recepcie a interpretácie umeleckého diela, osobitne na literatúru i umenie pre mládež. Pozoruhodná je jeho publikácia Literárna komunikácia, teória a interpretácia textu, literárne vzdelanie. Je autorom a spoluautorom vysokoškolských učebníc, skrípt a iných publikácií. Patrí k podnecovateľom i organizátorom literárneho života v školskom a mimoškolskom prostredí.

MIROSLAV PIUS - Svojou rodovou zakorenenosťou v Nitrianskom kraji sa prejavuje aj vo svojej básnickej tvorbe. Po roku 1968 patril medzi neželaných spisovateľov a publicistov pre občianske a politické postoje. Po básnických zbierkach zo 60-tych rokov mu slobodne vyšla kniha veršov, v ktorej cez pocity životnej roztrpčenosti vyjadruje optimizmus i ľudské nádeje. V súčasnosti sa venuje aktuálnej literárnej a rozhlasovej publicistike i poézii. Vo svojej básni Domov vykresľuje pohľad zo Zobora.²²

²⁰ Melicher, J. Literárne stopy pod Zoborom. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 53-62.

²¹ Červeňák, A. a kol. Nitra, naša Nitra. Nitra : Nitrianske tlačiarne, 1998, s. 62.

²² Tamtiež, s. 76-95.

4 Analýza literárneho textu

4.1 Marína Čeretková-Gáľlová: Anjelik

Marína sa narodila 26. 9. 1931 v Zbehoch, zmaturovala v gymnáziu v Nitre a vyštudovala Filozofickú fakultu UK v Bratislave. Pracovala v literárno-dramatickej redakcii Čs. rozhlasu v Košiciach, neskôr ju postihol zákaz publikovania. Presťahovala sa do Nitry, kde sa zamestnala ako vychovávateľka v Strednom odbornom učilišti potravinárskom a od roku 1988 je na dôchodku. V súčasnosti pôsobí ako spisovateľka v slobodnom povolaní.

V literárnej tvorbe prevláda záujem o citové a mravné problémy dievčenského sveta v období dospievania- novela *Koniec líšky*. V jej ďalších dielach sa opakujú rovnaké motívy nešťastná láska, odcudzenie medzi mužom a ženou, medzi deťmi a rodičom.²³

Novela *Anjelik* vyšla v roku 1994. Je príbehom súčasníka a zachytáva jeho rozporuplné úsilie zaradiť sa do reality. Dej sa odohráva v Nitre, kde býva len Gabo s matkou: „V pavlačovom dome, neďaleko kláštora Vincentiek a oproti bývalému hotelu Tatra... Nevie nič o svojom otcovi?! Jeho pochabá matka nespomína žiadneho muža, iba strýka misionára... V dome poznajú len susedu babku, ktorá nikoho nemá, suší a varí bylinkové čaje“.²⁴ Gabo má: „Velikánske modré oči, dievčensky vykrútené husté mihalnice, zlato-voňavé kučery a úzka, nežná, krásna tvár mu vyniesla prezývku anjelik“.²⁵

Príbeh začína ránom, keď sa Gabo prebudí a nejde mu do hlavy, prečo jeho matka nie je ešte hore, keď mu vždy robí raňajky a vyprevádza ho: „Tenké ruky vyložené na paplone, zhrubnuté hánky zožltnuté... Vyzerá ako vosková bábika. Pod zatvorenými očami má čierne kruhy... Nevie, čo si počať, nemôže ju predsa budiť, no na druhej strane sa ešte nestalo, aby na celodenné prednášky na fakulte vypadol s prázdny žalúdkom!... Stisne kľučku a z celej sily za sebou zabuchne dvere...“.²⁶ Odchádza do školy na SPU: „Rozčapí bránu, zatresne ju za sebou a letí ako bez duše, hotel, kaviareň, Prior, Králik... V parčíku pred fakultou, ktorý je riedky, bolestne známy, vždy v ňom našiel hladnú sýkorku.“²⁷ Toto štúdium ho neuspokojovalo, len matka chcela mať z neho kňaza misionára. Hneď zrána mal čudný pocit. V škole sa mal dostaviť na vrátnicu, kde mu oznámili, že telefonoval

²³ Červeňák, A. a kol. Nitra, naša Nitra. Nitra : Nitrianske tlačiarne, 1998, s. 43.

²⁴ Čeretková-Gáľlová, M. Anjelik. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 1994, s. 7-8.

²⁵ Tamtiež, s. 5-7.

²⁶ Tamtiež, s. 6.

²⁷ Tamtiež, s. 9-10.

doktor a má ísť hneď domov: „Bezmyšlienkovite vypadol z vrátnice na ulicu... Mama, ach mama, toto ti len tak ľahko neprejde, urobila si zo mi zo života peklo, urobila si zo mňa anjelika, anjelika si potrebovala, nie syna!“²⁸ Prišiel domov a nemohol uveriť tomu, čo sa jeho mame prihodilo: „Mama, mama, čo to robíš, už aj vstávaj, mama!... do spálničky sa vkradla suseda babka... nuž, vidíš, synček, vidíš to, sme smrteľní, všetci sme smrteľní, nevieš dňa ani hodiny, nepomôžeš si... Hovoril si, ona klopala na nebeskú bránu a ja som jej nadával, že nevstáva.“²⁹

Po smrti matky sa nevedel z toho dostať a po rozume mu chodili samé spomienky. Prelom nastal: „Prešlo pár dní, možno týždeň, možno dva, vyjedol všetky konzervy, všetky zaváraniny, lekváre a kompóty a ešte vždy mu nedošlo, že sa musí starať sám o seba, že ako si postelie, tak si ľahne, že špinavé riady sa nevyhadzujú von oknom a prach sadá aj keď neprášiš. Až raz mu čosi svitlo... Povedal si, nechala ma tu samého a ja mám prísť na to, prečo to urobila, prečo sa to muselo stať. Čo keď je to výzva pre mňa, aby som zmenil svoj osud, začal byť sám sebou!?... Pod ruky mu prišla knižka Zpráva o živote, činu a smrti českého studenta... bol presvedčený, že toto je inšpirácia pre neho, návod, akou cestou sa má odteraz uberať, že konečne si uvedomil svoje poslanie.“³⁰ Gabo plní svoj plán: „Rozlúči sa s mestom, je to jeho rodné mesto, patrí sa, poobchádza naposledy dôverné zákutia... pri takej rozlúčke sa žiada zapadnúť do nejakého podniku, na disku.“³¹ Nemá spoločnosť, ale v krčme stretáva bezdomovca a na diske bábkoherca Antala, s ktorým popíja koňačik za koňačikom. Začal sa po ňom lepiť, hučať do neho, šmátrať po kolenách až sa celý uslintal. Pripálil mu cigaretu, ktorej Gabo nevedel prísť na chuť, pretože to bola obyčajná zlatá slovenská mariška. Gabo nevidí, aký je od pitia bledý, ako ho myká na stoličke, ako mu padá hlava na prsia, ale Antal ho ubezpečuje, že sa o neho postará a zavedie ho domov: „Gabo zatvára oči ako navždy, kamsi sa prepadúva, nevedno kam ani prečo, je to príjemné, nikdy nepoznané, nebráni sa, už nič nevidí, kde-tu zachytí slovíčko... ja som si ťa vytipoval, budem ti platiť, keď chceš... mám ženu, lepšie povedané, je ženského rodu a kamuflujeme manželstvo.“³² Ráno sa prebudí a snaží sa rozpamätať: „Hrdlo mal plné slz... odkaz: Spal si ako drevo a ja si mám voľačo vybaviť. Tak som si požičal kľúče a vzal som si tie prachy v starých novinách, som švorcový, všetko čestne vrátim, čakaj,

²⁸ Tamtiež, s. 14.

²⁹ Tamtiež, s. 16-17.

³⁰ Tamtiež, s. 26-27.

³¹ Tamtiež, s. 28-29.

³² Tamtiež, s. 38-39.

nikam nechod', o žrádlo a alkohol sa postarám... Hrdinský čin sa nekonal, pohorel na celej čiare.“³³ Chce sa zbaviť toho pocitu, má výčitky pre svoj čin a rozhodne sa skončiť so svojím životom, že si podrezal žily. Jeho život zachránil Antal privolaním lekárskej pomoci. Ocitol sa na psychiatrii, kde pracovala sestrička Blažena, ktorá si ho obľúbila, zaľúbila sa do neho, navrhla mu prácu sanitára v nemocnici a Gabo dal na jej rady: „Spoločne so sestrou Blaženou počas nočných služieb pofajčievali marišku, cítil sa celkom dobre, s chuťou počúval jej historky... Keď sa tu zamestná, prestravuje sa, aj ho operú, vlastne by nemusel chodiť domov ani spať... Hralo mu to do karát, prečo nie, hrozilo mu, že zlyhá, ocitne sa na dne, večne ohrozený.“³⁴ Všetko mu prikazovala, organizovala a aj na jej podnet šiel skontrolovať bytík, pozrieť susedku.

Cítil sa tam sám a uvedomil si túžbu, ale nebol si istý, či po Blažene alebo po marihuane, nevedel, čo ďalej: „Gabova nespokojnosť so sebou sa stávala neznesiteľnou. Často myslel na strýka misionára a na mŕtvu matku... dosť bolo, stačilo, potrebujem sa niekam odpratať, aby sa mi to v hlave rozležalo.“³⁵ Gaba prenasledovali sny, spomínal na časy zo základnej školy napr. Kamilu Weissovú a veľa premýšľal, až sa rozhodol, že: „v tomto byte sa zbláznim, aby sa zachránil, musí vziať nohy na plecia a hľadať pomoc. Kde inde ako u svojej zdravotnej sestry Blaženy.“³⁶ Blažena si priznala chybu a povedala mu, že je na oddelení potrebný. Vtedy mali akurát prípad jednej chovankyne, ktorá si podrezala žily a prišla s ňou do nemocnice vychovávateľka. Nebol to nik iný ako Gabova spolužiačka Kamila Weissová. Odvtedy medzi Gabom a Blaženou to nebolo už také ako predtým: „Chyba je v tom, že ma začínaš vidieť inými očami, už som sa ti zunovala, už nie som pre teba tá, čo som bývala, priznaj sa. Smutne prikývol... A vedel, že za tým všetkým je Kamila Weissová, nech sa robí, čo chce, je definitívny koniec.“³⁷ Stretol sa s Kamilou, ktorá ho pozvala k nej domov a rozprávali sa o sebe. Gabo sa priznala, že je závislý na „fete“ a ďalej nevie, čo má robiť. Kamila hľadala riešenie. Vedela, že návrat späť na psychiatriu nie je dobrý nápad. Poskytla mu pomocnú ruku v jeho živote, napríklad: zobrala ho na výlet k rybníku, kde z jeho úst vyšlo: „toto je môj prvý uzdravovací deň, ty si mi ho naordinovala, ty si mi ho darovala, ako a čím ti ja zaplatím?... Chytla ho za ruky... bozkala... v tieni pod smutnou vrbou rozložila deku a povedala, na to už nikdy ani nepomysli, nikdy predomnou už také

³³ Tamtiež, s. 41-42.

³⁴ Tamtiež, s. 53-55.

³⁵ Tamtiež, s. 72-73.

³⁶ Tamtiež, s. 83-84.

³⁷ Tamtiež, s. 93-95.

slová nevyslov... Bol najvyšší čas- pre teba aj pre mňa, anjelic.“³⁸ Na druhý deň Kamila išla na psychiatriu pozrieť svoju chovankyňu. Primár si ju dal zavolať, aby prediskutovali Gabov návrat na oddelenie: „*Gabo sa viac na oddelení neobjaví, oni s ním nebudú viac manipulovať... A vy ho nepoznáte!... Dotyčný mladý muž mal po smrti svojej matky samovražedné úmysly, podľahol homosexuálovi, stal sa z neho narkoman. My sme ho dostali z najhoršieho, lekári, sestry, a on sám, dobrovoľne, z vlastnej vôle sa rozhodol zostať u nás ako náš zamestnanec... vy ste ho uniesli, ukradli, práve vy, a to je zle!*“³⁹

Gabo si potreboval utriediť myšlienky, preto sa vybral domov do bytu, ale sám. V bráne sa stretáva s Antalom, ktorý mu prišiel vrátiť požičané peniaze a poprosiť ho o strechu nad hlavou. Gabo išiel pozrieť aj susedku babku, ktorá ležala na smrteľnej posteli a mala pre anjelika odkaz od jeho nebohej matky, že má ísť na Kalváriu: „*Na Kalváriu? Ale načo?! To ja už neviem... tvoja vec, sám musíš vedieť čo a ako... to nie je kraj sveta, to pôjdeš po Kalvárskej ulici hore... ty si všimni mariánsky stĺp... K jaskyni nechod', ty sa ber vyššie, ku kostolu a ku klášturu, len doktora mi ešte zavolaj, aby mi potom oči zatlačil a vykonal čo treba pri mŕtvom človeku.*“⁴⁰ Zašiel po doktora a na kalváriu: „*Sám obišiel všetkých štrnásť zastavení a pri kaplnke Svätého kríža si spomenul... Matka mu rozprávala o kláštore, kde žili misionári Spoločnosti božieho slova... zišiel k semináru... Z brány vyšiel mladý seminarista a Gabovi začalo biť srdce... chrapľavo sa mu prihovoril, prepáčte, ja by som... rád by som s niekým hovoril, s niekým... ja neviem, možno s vašim predstaveným. Nastalo ticho... mladý seminarista bez začudovania povedal, nie je to tak dávno, prišiel som sem s rovnakou žiadosťou- pod'te so mnou. Na pútnickom kostole začalo zvonit' na Anjelpána.*“⁴¹

³⁸ Tamtiež, s. 111-113.

³⁹ Tamtiež, s. 115-117.

⁴⁰ Tamtiež, s. 132.

⁴¹ Tamtiež, s. 135-136.

4.2 Ján Domasta: Tri prúty kráľa Svätopluka

Ján Domasta sa narodil 23. 9. 1909 v Cabaj-Čápore a zomrel 26. 8. 1989 tamže. Študoval v gymnáziu v Nitre, učil vo Veľkom Záluží. Bol pedagógom a spisovateľom. Autor Povestí o hradoch I – IV. V II. zväzku je povesť *Tri prúty kráľa Svätopluka*.⁴²

Svoje prvé básnické pokusy uverejňoval v študentských časopisoch Rozvoj a Svojeť. Venoval sa literatúre pre deti a mládež, najmä historickým povestiam, románom a poviedkam. Okrem toho tiež napísal niekoľko divadelných hier, básničiek a veršovaniek, no tiež spolupracoval s rozhlasom a televíziou, pre ktorú písal najmä relácie a scény pre školskú mládež.⁴³

Nitra bola jedným z hlavných centier Veľkej Moravy a k tomuto obdobiu sa viaže jedna z najznámejších slovenských povestí: Tri prúty kráľa Svätopluka.

Dej sa odohráva v čase panovania kráľa Svätopluka I. na Veľkej Morave. Veľkomoravský kráľ Svätopluk zostarol. Roky a choroby uložili kráľa na lôžko a privolali smrť: „*Ruky, ktoré prudko švihali ťažkými mečom a ťažko udierali tvrdou pästou, ochabli. Nohy, ktoré bodali ostrohami do slabín najlepších koní v kráľovstve, aby kráľa víchrom niesli do ďalekých odbojných kniežatstiev i do boja proti Frankom, neurobili už samy ani krôčik. A oči, ktoré kedysi už zďaleka vystriehli každé nebezpečenstvo, stratili silu vidu.*“⁴⁴ Svätopluk stále dúfal, že sa z toho dostane a bude dozerat' na synov, ako sa vžívajú do vladárenia: „*O Mojmirá sa nebojí, ten sa celkom podal na neho, len diplomaciu nemá takú preľikánu! Každému povie, čo má na srdci... Svätopluka mal od chlapca najradšej; aj svoje meno mu dal, ale Svätopluk nemá vladárske schopnosti... priveľa verí Frankom. Nemal ho dať vychovávať franským mníchom! Dokonca ho chceli odieť do svojho habitu... Predslava im dal, ten je ako stvorený na kňaza, večne vysedával v kostole. Ale aj tam urobil chybu! Mal ho dať radšej gorazdovcom.*“⁴⁵ Uvedomil si, že spravil veľa chýb. Chce to napraviť a podučiť k vladáreniu svojich synov, preto rozošle poslov, aby sa dostavili k nemu. Ako čakal Svätopluk na synov, tu v miestnosti sa ktosi vzal. Stál tam akýsi mních v tmavšom habite: „*Kto si?!... Čo tu hľadáš?... Som sprievodca mŕtvych... Kráľ ani v tej tiesňave nemyslel na seba. O synov sa bál... Po teba som si prišiel... Ešte mám plno vladárskych povinností! Aj iní mali, a nestihli ich splniť... Ale ja nemám ani chuť!... Ani iní nemajú,*

⁴² Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 169.

⁴³ Rosenbaum, K. a kol. Encyklopédia slovenských spisovateľov. Bratislava : Obzor, 1986, s. 115.

⁴⁴ Domasta, J. Povesti o hradoch IV. Martin : Osveta, 1974, s. 42.

⁴⁵ Tamtiež, s. 43.

*a odchádzajú. Každý musí, keď mu príde čas.*⁴⁶ Svätopluk vyslovuje posledné svoje želanie voči mníchovi, že chce dať svojim synom posledné otcovské požehnanie. Mních pristane na to, ale poď, prejdeme sa po cestách tvojho rušného vladárenia. Svätopluk nemá dostatok síl opäť sa stavať zoči-voči franskej zákernosti. Mních si vzal so sebou kráľovu myseľ a pamäť.

Letia, neletia desaťročia. Kráľ sa rozpamätáva, uvedomuje si chyby. Rád by všetko napravil, no posol smrti nemá pochopenie pre jeho snahu. Počas cesty vidí pravdivé vládnutie svojich synov, ktorým by najradšej pomohol a ukázal, čo je správne: „*Syn môj, zaúpie starý kráľ pri Mojmirovom tróne, v nedobrych časoch ťa opúšťam! Udri ostro, kým je čas... Nemôžem otec, nemôžem... Ak nechcem, aby kliatba zostávala nad našimi hlavami, musím ľuďom dožičiť aj trochu slobody, právo vlastného rozhodovania... A daj si pozor aj na mladšieho brata... Nezaveľa príde do kláštora s inými franskými veľmožmi Svätopluk-syn. Zavedú ho k pozlátenému trónu... plecica mu prikrývajú purpurovým plášťom, na hlavu kladú zlatú korunu. Do ruky podajú panovnícke žezlo... Predslav sa prechádza po hradom návrší s mníchom- benediktínom. Uvážlivo sa zhovárajú o moravskej cirkvi. Sila cirkvi je v jej jednote!... A na Morave ju dosiahneš len vtedy, ak dokážeš, že si hodným následníkom tých, ktorí ťa vychovali!*“⁴⁷

Vidiny sa rozpadávajú, strácajú v hmle ,dva dni leží kráľ v úplnom bezvedomí. Keď sa prebudí, začuje dve modlitby: „*latinské žalmy mnícha – benediktína a slovienske žalmy kráľa- gorazdovca... Nemôže uveriť ani svojim ušiam ani očiam: akože, nenadávajú si... nepreklínajú sa!?!... ako sa mi len ul'avilo na duši, keď vás vidím takto v bratskej zhode... Ďakujem bohu, že ste sa zmierili. Zmierili?! -prevraví urazený benediktín- vichingovec... Nikdy! –vracia mu gorazdovec... Nemodlíš sa, aby mi boh dožičil tichú hodinku smrti. Vzdycháš, aby ju uskoril. Želáš si, aby vám moje kniežatstvo padlo do hrsti ako zrelé jablko!*“⁴⁸ Kráľ je sklamaný: „*Pred chvíľou bol u mňa posol smrti. Sfúkol mi bel'mo z očí, a videl som všetky svoje chyby i vašu faloš i vaše úklady... Škoda len, že človek zmúdreje, až keď umiera... Dal som vám postaviť kláštor na Zobore... Dúfal som, že prinesiete svetlo múdrosti a kresťanskej lásky, a vy ste z neho šírili nenávisť.*“⁴⁹

Poslali po Svätoplukových synov, aby od neho prijali posledné otcovské požehnanie i poslednú radu. Má si dobre zvážiť, čo im povie. Roznieslo sa, že kráľ Svätopluk umiera.

⁴⁶ Tamtiež, s. 44.

⁴⁷ Tamtiež, s. 48-50.

⁴⁸ Tamtiež, s. 51-52.

⁴⁹ Tamtiež, s. 52.

Moravania i Slovieni, veľmoži i ľud sa obávali o svoju budúcnosť, domovy, osady. Želali si, aby jeho nástupca pokračoval v otcovej rozvahe i odvahe. Veľmoži i starešinovia sa rýchlo ponáhľali do Nitry, lebo chceli ešte naposledy vidieť, pozdraviť svojho panovníka a zároveň si vypočuť, akú radu dá svojim synom: „*lebo v poslednom slove naisto stelesní podstatu svojej panovníckej múdrosti, svojho vojenského umu i diplomacie.*“⁵⁰ Iní chceli byť prvými, čo sa poklonia novému panovníkovi, aby ho ubezpečili o svojej oddanosti a získali si priazeň. Našli sa však aj takí, čo čakali rozbroj v rodine. Bratia sa pri otcovom smrteľnom lôžku správajú, ako sa na skutočných bratov a dobrých synov patrí. Dal si zavolať i dvoranov, veľmožov, starešinov, ktorí sa unúvali za ním prísť.

Už pomaly dodýchaval, oči nestačili rozoznávať každú tvár, ani jazyk nestačil všetkým poďakovať a zároveň ich poprosiť o podporu nového vladára, obrátil sa k deťom. Všetky oči sa upriamili na kráľa Svätopluka, ktorý kývol na svojho sluhu. Sluha vytiahne niekoľko lieskových prútov a každému kráľovičovi dá po jednom: „*Zlomte ich!- povie kráľ. Kráľovskí synovia ich skúšajú zlomiť len tak v rukách, ale papeky sa neľahko poddávajú. Keď to nejde v rukách, oprú sa do nich kolenom. A papeky bolestne spraskocú a lámu sa... Nevdojak im všetkým trom mihne hlavou predstava nepriateľa. Otec ich takto povzbudzuje, aby sa nikoho nebáli.*“⁵¹ Kráľ po druhý raz pozrie na sluhu, ktorý odloží zlomené kusy a podá každému synovi po zväzku troch takých istých prútov. Sú rovnako dlhé, hrubé ako tie predošlé, len tieto sú húžvou pevne zaviazané: „*Zlomte ich!- prikazuje kráľ. Synovia sa opierajú do nich rovno kolenom. Namáhajú sa, až sa im dych zastavuje... Zväzok lieskovic nieže nezlomia, ale ani neohnú. Kráľ ich spokojne pozoruje... Nejde to, - povie, keď sa všetci vzdali márneho pokusu. A nepôjde to ani vašim nepriateľom, ak budete držať spolu ako tie prúty.*“⁵² Týmto spôsobom kráľ demonštroval svojim potomkom potrebu svornosti, ktorá im zaručí neporaziteľnosť a krajine blahobyť. Kráľ umrel a jeho synovia každý po svojom: „*Mojmír, otcov nástupca na veľkomoravskom tróne, drží zväzok prútov úctivo ako otcov testament. Biskup Predslav sluhovi dá zväzok... Svätopluk- syn, ktorému otec zveril správu svojho najmilšieho, svojho rodného Nitrianskeho kniežatstva, hodí prúty na zem a odkopne ich pod lôžko nebohého.*“⁵³ Po Svätoplukovej smrti si napriek otcovskému varovaniu Veľkú Moravu rozdelili jeho synovia. Vojnami oslabená krajina sa neubránila pred útokmi Maďarov, zanikla.

⁵⁰ Tamtiež, s. 53.

⁵¹ Tamtiež, s. 54.

⁵² Tamtiež, s. 54-55.

⁵³ Tamtiež, s. 55.

4.3 Jozef Cíger- Hronský: Zakopaný meč pod Zoborom

Jozef Cíger- Hronský sa narodil 23. 2. 1896 vo Zvolene. Zomrel 13. 7. 1960 v Lujáne, Argentína. Zanechal vari najrozsiahljšie a žánrovo najrozmanitejšie dielo z poprevratových slovenských autorov v oblasti tvorby slovenskej detskej literatúry. Rýchlo prešiel fázu začiatočníckeho príklonu k pseudorealitickým konvenciám sentimentálnej prózy a obrátil sa k lokálnej historickej povesti. Jeho knižka *Zakopaný meč* vyšla v roku 1931 a práve toto obdobie slovenskej medzivojnovnej literatúry je umelecky najvýraznejšie pre Hronského.⁵⁴

Autor uvedie čitateľov priamo do deja a príbeh sa začína sugestívnou scénou, z ktorej vieme, že to bolo v období panovania kráľa Svätopluka a zároveň vieme, prečo sa zastavil práve pri kláštore pod Zoborom: „*V kláštore pod Zoborom, ktorý kráľ Svätopluk pred niekoľkými rokmi bol zbudoval, mnísi práve zažínali sviece a zatvárali brány, lebo sa už hodne večerilo, keď tu na kláštorskú cestu dostal sa osamotený jazdec... Brána kláštora už bola zatvorená, keď jazdec zastavil svojho koňa pre ňou. Zabúchal teda čižmou na vráta, nezosadnúc z koňa, až kým jeden z mníchov nenazrel cez oblok.*“⁵⁵ Jazdca opisuje ako statočného človeka a významného bojovníka, ale zámerne pridal motív unaveného jazdca: „*Jazdec niesol sa na krásnom koni, ale kôň bol už hodne ustatý; bolo vidieť na ňom, že prekonal veľmi dlhú cestu. Ani sám jazdec nebol inakší, zmorený bol od dlhej jazdy, hoci bol mocný chlap a badať bolo, že naučený je sedávať na koni.*“⁵⁶

Opis jazdcovho oblečenia a hlavne opis meča evokuje domnienku, že to nie je obyčajný chudobný pútnik na koni, ale nejaký bohatý človek, ktorý sa chce oddialiť od svojho okolia. Zvláštnosťou sa javí skutočnosť, že jazdec zaklopal na obrovské dvere kláštora čižmou, nie rukami, a že pred bránami mnísi po zabúchaní nenašli najprv nikoho⁵⁷: „*Pripásaný mal krásny dlhý meč; hoci sa stmievalo, rukoväť meča jednak zablysla sa často, lebo bola zlatá, vykladaná drahými kameňmi. Brána kláštora bola už zatvorená, keď jazdec zastavil svojho koňa pred ňou. Zabúchal teda čižmou na vráta, nezosadnúc z koňa, až kým jeden z mníchov nenazrel cez oblok... Ale keď otvorili bránu, pred vrátami nebol nikto.*“⁵⁸

⁵⁴ Šenkár, P. Možnosti interpretácie literárneho textu. Nitra : Knižnica, 2008, s. 74.

⁵⁵ Cíger- Hronský, J. *Zakopaný meč pod Zoborom*. Bratislava : Mladé letá, 1970, s. 25.

⁵⁶ Tamtiež, s. 25.

⁵⁷ Ako v pozn. 50, s. 75.

⁵⁸ Tamtiež, s. 25.

Prírodným motívom je cesta úniku jazdca od rušivých momentov plných nepochopenia k nerušenej a tichej prírode, doplnený umeleckými obrazmi pokojnej hory, hviezdíčiek na oblohe i odľahlej čistinky. Zároveň poukazuje na to, že aj vládca krajiny potrebuje nájsť a nachádza tu dočasný duševný pokoj. Práve pri svetle vatry počas pokojnej atmosféry prírody sa dozvedáme, že jazdcom je kráľ Svätopluk⁵⁹: „*Pri svetle vatry bolo iba vidieť, že jazdec nie je poslom, ani obyčajným pútnikom. Drahé šaty priliehali na statnú postavu, rúbenie a sponka pláštá blyšťala sa, ba aj ostrohy mali pozlátené. Sotva rozhorela sa jedna vatra, o niekoľko krokov rozložil druhú a dlho stál medzi dvoma ohňami ako socha so skríženými ramenami, iba kedy-tedy zatriasli sa mu vlasy, čo padali mu až na plecía.*“⁶⁰

Dôležité je zakopanie meča pri svitaní. Svätopluk okrem neho zakopal aj všetky svoje drahocennosti do zeme, pretože kráľ sa chcel stať mníchom, teda človekom, ktorý chce odísť od každodenných starostí do pokojného života v kláštore: „*Meč a všetky drahocennosti zo seba zahrabal hlboko pod pahrebu, a keď vrcholec Zobora pozlátilo slnko, ako obyčajný pútnik vracal sa ku kláštora. Otvorte, prichodí priateľ, pútnik bez zbrane! Čo si žiada u nás náš priateľ?- pýtali sa mnísi. Chcem byť vaším bratom a ostať medzi vami... dlho sa radili, či prijať ho medzi seba. Preložili mu posvätné knihy; vysvitlo, že je veľmi múdry, i prijali ho onedlho za brata.*“⁶¹

Mnísi len krátko pred smrťou zistili, že mníchom je Svätopluk. Urobili mu pohreb v duchu skromnosti. Nechcel panovať a byť uctievaný ako kráľ, ale túžil po anonymite, a preto radšej odišiel do kláštora. Jeho poslednou vôľou bolo, aby jeho miesto posledného odpočinku pod Zoborom nebolo známe nikomu⁶²: „*Iba keď umieral, prezradil mníchom: Ja som kráľ Svätopluk. A hneď i dokonal. Traja mnísi... iba veľký smútok rozkázali po celom kláštore, a keď sedem ráz zapadlo slnko, tí traja vyniesli v čistom plátne obaleného kráľa Svätopluka a niesli ho, niesli, až kým nedošli na samé temeno Zobora... Nad hrobom nespravili mohylu, iba ploský biely kameň uložili na to miesto.*“⁶³

Na konci príbehu sa vracia k zakopanému meču, pri ktorom nachádzame Svätoplukov odkaz slovenskému ľudu v boji za národnú slobodu. Vtedy smelí junáci môžu vykopať meč a ním viesť slovenský národ. Ukazuje sa tu smelosť niektorých slovenských

⁵⁹ Ako v pozn. 50, s. 75.

⁶⁰ Ako v pozn. 51, s. 26.

⁶¹ Ako v pozn. 51, s. 26.

⁶² Ako v pozn. 50, s. 76-77.

⁶³ Ako v pozn. 51, s. 26-27.

dobrovoľníkov počas národnej histórie a povzbudzuje ďalšie generácie, aby sa nikdy nevzdali svojej slobody. Keď bude ohrozená, nech sa postaví proti tyranom a pomocou bájneho meča kráľa Svätopluka bojujú za seba a za svoj národ⁶⁴: „*Ľudia počuli zavše čudný cvengot spod zeme okolo Zobora... zacvendžal Svätoplukov zakopaný meč... Ba mnohí naši hrdinovia ho už vraj i našli, i víťazili, a po víťazstve zasa uložili ho naspäť na neznáme miesto, aby vždy mohol zacvendžať, keď sloboda Svätoplukovho národa bude ohrozená.*“⁶⁵

4.4 Rudolf Jašík: Námestie svätej Alžbety

Rudolf Jašík študoval v gymnáziu v Nitre. Chceli mať z neho kňaza, ale slabo si plnil študentské povinnosti, a tak ho zo seminára prepustili. V Nitre neskôr pracoval ako inšpektor pre múzeá a pamiatky. Zachovali sa jeho dve básnické rukopisné zbierky - *Ypsilon* a *Dve rieky* a ako prozaik debutoval dielami *Na brehu priezračnej rieky*, *Mŕtvy nespievajú*, *Námestie svätej Alžbety*.⁶⁶ Je slovesne svojbytný a svojrázny spisovateľ, ktorý má bohaté citové, skúsenostné, predstavové, myšlienkové i mysliteľské zázemie a vie vytvoriť postavu, vysnovať príbeh a vykresliť prostredie. Formovala ho revolučná práca v Zlíne, pri zakladaní komunistických buniek na Kysuciach, front na Kaukaze a partizánske boje doma na hornej Nitre. K nej sa viaže jeho povojnové pôsobenie. Tu vkladal svoje bohaté životné skúsenosti do literárneho diela.

Román *Námestie svätej Alžbety* uvádza mottom: „*Láska je nesmrteľná. Neumiera. Len ide do hrobu.*“ i citácia: „*Ved' život je jeden a krátky, a všetko v ňom nezmyselné, čo neslúži láske.*“ prezrádzajú, ideovo-tematickým ťažiskom je láska: ako ľúbostný cit, ktorý nad smutný, vojnový čas dvíha dvojicu mladých ľudí- Igora Hamara a Evu Weimannovú a súčasne láska ako činorodá a činná sila, ktorá rozkrídľuje, pretepluje a posväcuje život, dáva mu najplnší a najvlastnejší zmysel. Láska sa nevymyká z času, ktorý predstavuje dni z konca leta a začiatku jesene 1941 a konkrétneho priestoru, ktorým je „mesto pod viničným vrchom“, tak perifrasticky nazýva Nitru. Základnú dejovú líniu tvorí problematika vnútorného zápasu jedincov s prvými prejavmi neľudského fašizmu.⁶⁷

Na začiatku príbehu Igor čaká na kamaráta z detstva pred kinom, je to Žltý Dodo: „*mávajúc žltou čiapkou... Mládenec, známy na Námestí svätej Alžbety a v celom meste pod*

⁶⁴ Ako v pozn. 50, s. 77.

⁶⁵ Ako v pozn. 51, s. 27.

⁶⁶ Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 67-68.

⁶⁷ Jašík, R. Námestie svätej Alžbety. Bratislava : Tatran, 1976, s. 331- 333.

menom Žltý Dodo... Bolo čosi medzi ôsmou a deviatou hodinou, ale hlavná ulica žila... hoci je z Námestia svätej Alžbety, nosí sa ako mešťan... Mesto malo mnoho tajomstiev“⁶⁸ Dodo zoberie Igora do krčmy, kde je veľa prostitútok a Igor príde na to, že obaja žijú v úplne odlišných svetoch. Igor spôsobuje tu roztržku kvôli Perle: „Utekaj, zabijú ťa!- Igor prvý raz počul také slová a dostal strach. Chcelo sa mu kričať... Ach, Perla, plachetnica pyšná! Akože sa ty môžeš rovnať mojej matke, alebo tej, ktorá ma čaká pri štíhlejšej veži! Eva!- tlmene vykrikoval, ako keď sa na niekoho rozpomenieme po dlhom, dlhom čase... Námestie sa pred ním roztvorilo, veľké, priestranné, obtočené nízkymi domcami. Prostred neho trónil hrbatý kostol s vežou, špicatou a tenuškou ani ihla. Vežové hodiny boli osvetlené a akosi smutno hľadeli na staviská, krčiac sa dolu, hlboko pod nimi.“⁶⁹ Stretáva sa s Evou, spolu cez konár gaštana idú do kostolnej veže. Eva je v tento večer úplne iná, ustráchaná, zamĺknutá. Mesto totiž obsadili Nemci: „A čo máš s tými Nemcami? Čo ja viem, Igor. Nevie, ako bude, čo bude... – a po ťažkej pomlke doložila:- ... s nami... Obaja boli z Námestia svätej Alžbety. Bývali blízko seba, delili ich dva domce. Ale stála medzi nimi priehrada, vysoká, na vtedajšie časy závratne vysoká, a oni o nej nevedeli. Eva bola Židovka a Igor- bohvie čím... Nevedel, že mesto onedlho zaplavia čriedy, ktoré ju budú piť po litroch, hektolitroch až do zadusenía... Pred niekoľkými sekundami si Igor prvý raz uvedomil, že Eva je Židovka, ale nič mu to nevravelo... je to asi fakt, na ktorom sa nedá nič meniť, ale fakt bezvýznamný... Igor, ty ešte nič nevieš. Každý Žid musí od zajtrajšieho dňa nosiť na prsiach hviezdu. Žltú Dávidovu hviezdu!“⁷⁰

Keďže Igor nie je vyučený, musí sa živiť prácami, aké prídu. Pomáha holičovi Flórikovi vyčistiť staré holičstvo, lebo sa rozhodol predať ho. Flórik posledný deň vyvesí tabuľu a Igor je z toho pobúrený: „ŽIDOV NEHOLÍM A ANI NESTRIHÁM!... hodil papier s akýmsi odporom pred Igora a pohundrával si... -... Flórik to dokáže... áno, áno, vlastenecký cit. Ja sa toho svinstva ani nedotknem. Sami ste písali, sami si vylepte!“⁷¹ Neskôr predáva svoje holičstvo a ide robiť plateného tajomníka Hlinkovej gardy. Nasleduje svoju vidinu veľkého bohatstva. Spolu so zamestnaním dostáva titul poručíka, hoci na vojne nikdy nebol. Proklamuje fašistické názory, za čo ho nadporučík Haso prijme pod ochranné krídla a učí ho vyjadrovaniu. Neskôr Flórik stojí na čele zatykačskej družiny. Igor sa živí prácami, ktoré mu prídu pod ruku. Jeho matka je ťažko chorá, má rakovinu a tak práca a celá

⁶⁸ Tamtiež, s. 10-13.

⁶⁹ Tamtiež, s. 25-27.

⁷⁰ Tamtiež, s. 28-33.

⁷¹ Tamtiež, s. 48-50.

domácnosť leží na jeho pleciach: „*Ráno chodieval na trh a tam, dbajúc na matkine rady, zúrivo, vytrvalo a často úspešne sa jednal so sedliackami. Večer pral, dával do poriadku bývanie a potom v štíhlej múdrej veži, pri troch starých zvonoch vznášal sa nad uhasínajúcim mestom a Eva mu bdela pri boku. Cez deň robil... Vo vinici prišiel na to, že práca dáva životu zmysel.*“⁷²

Igor chodieval pracovať aj na železničnú stanicu, kde skladal tehly, drevo, nakladá a vykladá tovar a občas robil nosiča. Teraz dostal prácu od mladej, bohatej paničky Erny, aby jej odniesol kufre: „*Pani Erna zaštrngotala kľúčmi a otvorila veľkú záhradnú bránu s dvoma levími hlavami. Igor zložil kufor... Moja úcta, silný a bosý muž... Ostaňte!... Chlapov si vyberá podľa chuti, do šialenosti ich privádza, miluje a oddáva sa im horúco, až sa to rovná smrti... Vzala mu ruku a ťahala si ju k tvári. Igor sa nebránil... Igor sa chvel. Veľké zelené oči ho fascinovali. Padal do nich ako do priepasti. Lež priepasť nemala chladné steny a presvetlená bola slnečným svitom. Deň sa míňal. Súmrak sa ohlasuje. Na námestí svätej Alžbety stojí pod gaštanom uplakané židovské dievča... puká srdce. Vežové hodiny odbývajú polnoc a Igor nechodí, nechodí...*“⁷³ Igor pomáha Samkovi a Maxovi v ich povozníckej firme. Je nešťastný zo svojho prečinu v láske k Evičke, keď ju podviedol s pani Ernou. Zo všetkých strán však cítiť hrozbu fašizmu. Varuje ho pred ním i Max, ktorý však ticho protestuje. Dávidovu hviezdu si prišívá na chrbát namiesto na hrud'. Igor sa rozhodne, že chce žiť s Evou. Zájde za Magušom a spolu sa snažia vymyslieť ako by Evu mohli ochrániť pred nacistami. On, ktorý mu poradí: „*Sám vravíš, že fašizmus je surový. A neverím, že by si dal zapchať papuľu svätenou vodičkou, niekoľkými kvapkami. Zdá sa mi to akési... také jednoduché a uveriť tomu nemôžem... Je to veľká hromada svinstva a nič viac. –Tak čo mám robiť?... –Chod' na faru. A môžeš kňazovi povedať aj to, že sa s Weimannovou dcérou chceš naskutku oženiť... Ved' je to Židovka! –Viem, -Igor zatvrdol a vložiac všetko na jednu kartu, útočil: - Keď nechcete zosobášiť, tak ju aspoň pokrstíte... A zapchá sa tým papuľa... Fašizmu!... Evu pokrstím, ale v tú chvíľu sa obaja stratíte z mesta... Všetko ostane medzi nami v najprísnejšej tajnosti. A za krstný list dostanem desaťtisíc korún. Môžete prísť... môžete prísť o týždeň.*“⁷⁴ Medzi tým sa už Flórik dobre zabýval vo svojej novej kancelárii na okresnom riaditeľstve HSLS. Spolu s tajomníkom navrhnu Dodovi, že ho dobre zaplatia, ak bude udávať Židov, ktorí nenosia hviezdy. On

⁷² Tamtiež, s. 63-64.

⁷³ Tamtiež, s. 80-87.

⁷⁴ Tamtiež, s. 131-134.

však chytá iba „malé ryby“ tak ho opijú a prinúti napísať zoznam, ktorí vymysleli oni. Však Igor peniaze nemá, ale snaží sa ich zohnať. Požiada o pomoc Ernu, no keď jej povie, na čo peniaze chce, tak hneď odmietne. Aj Samko odmieta pomôcť. Igor si prinesie Evu domov a žijú spolu aj s jeho matkou. Síce sú spolu, ale nie sú vôbec šťastní. Trápia sa: „Až raz, jedného dňa... Stalo sa to večer. Igorova mama dokonala. V bolestiach, čo ju držali posledné tri dni, stratila zvyšok ľudskej podoby, stratila hlas... Oči opuchnuté, uplakané a čierne kruhy pod nimi... Čo sa to robí, Igor?... Tuhšie privinul dievča s hviezdou a povedal trhaným hlasom: -Ostali sme sami“⁷⁵. Nakoniec im pomôže Maxi, ktorý sa rozhodne predať kone Samkovi a dá peniaze Eve a Igorovi, časť peňazí nechá Samkovi pod podmienkou, že sa o neho bude starať. Idú hneď na faru pre Evin krstný list. Farár však odmieta mu ho vydať, vyháňa ho, lebo nechce byť zatknutý. Igora tu už nič nedrží a Maguš im navrhne: „Na Horniakoch mám brata. Je horárom. Napíšem mu list a ty mu ho zanesieš. Potom sa vrátiš, vezmeš si Evu a v tých horách vás ani Mária nenájde... A hviezda?... Nič sa neboj, všetko som premyslel... Budete sa vydávať za utečencov z Maďarska... Aj meno si zmeníš... Jožko Kováč a Eva Horníkov“⁷⁶. Tento plán však nestihnú zrealizovať. Nemci obsadia mesto a zajmú svoje obete, 312 ľudí zo židovských rodín, napísaných na zozname Žltého Doda, ktorý použil fantáziu pri udávaní mien, ľudí, údajne nenosiacich žltú hviezdu. Medzi nimi sú predovšetkým mladí ľudia a mestská elita. Aj Eva je zajatá. Evu i ostatných odvedú do židovskej školy, kde ich nechajú prenocovať. Po dedine sa povára, že ich pošlú vlakom pracovať do koncentračných táborov. Jeden mladý chlapec sa cez noc zabije, Eva stále verí v záchranu. Na druhý deň už neberú len mladých židov, ale celé rodiny. Po Samka a jeho rodinu ani po Maxiho neprišli: „*Tamten obláčik, čo visí nad kostolom svätej Alžbety, vidí všetko. Aj prach námestia, aj poletujúce holuby i učupené domce. Samkov aj Igorov dvor. Zbohom obláčik... Zbohom námestie... Igor! Aj ty bud'.. zbohom, lebo už ani našu vežu neuvidím. Láska moja! Kde si?... Ani bozkať sme sa nemohli... objasť naposledy. Len raz, ešte raz byť s tebou... Kto je na vine, že naša radosť trvala tak krátko?*“⁷⁷ Všetkých odvedú na železničnú stanicu, kde je už pripravený vlak so zadržovanými vagónmi. Jeden major počas obedovej prestávky zavolá k sebe malého chlapca a ponúkne ho čokoládou a mandarínkou. Keď malý chlapec od neho odchádza, major ho zastrelí: „*Dieťa padlo na ľavý bok... Gulka vytrhla kus čela. Mozog*

⁷⁵ Tamtiež, s. 217, 224.

⁷⁶ Tamtiež, s. 234-235.

⁷⁷ Tamtiež, s. 281-282.

tečie širokým otvorom ani bránou a má farbu kriedy, ktorá nasiakla vodu.“⁷⁸ Eva a jeden ďalší Žid sa snažia znetvorené teličko zodvihnúť, aby ho nezbadala jeho mama: „Každý krok je vzbura... Ešte niekoľko krokov ich delí od chlapca bez čela. Zohnú sa a odnesú ho. Eva sa usiluje myslieť na Igora. Ale Igora už nieta. Tam, kde stál, je pusto a tma. – Verfluchten!- samopal, pripravený na výstrel, pritisol špinavozelený na prsia a stisol spúšť... Evu odhodilo nabok. Leží na chrbte. Dvíha ruku. Padla... pretíska vzduchom, ale akási polotuhá hmota. Položila si ju na prsia. Odtiaľ vyteká život a na červeno farbí trávu.“⁷⁹ Eva naposledy zazrie Igora prichádzať po koľajniciach: „Igor... –Eva sa usmieva. Život vyteká, krv farbí trávu... Láska je nesmrteľná. Neumiera. Ide do hrobu. Len do hrobu. Neumiera. To iba myšlienky tlejú a ostáva z nich popol... Evine ústa žalujú. Sú krvavé. A smejú sa. Preklínam ruky, ktoré krvavia ústa nevinných milencov!“⁸⁰

Haso je z toho všetkého celý znechutený. Neskôr doma spácha samovraždu. Flórik sľubuje pomoc kožušnickej rodine. Za odmenu má dostať peniaze. Nasadnú do auta, vyvezie ich na pole, kde ich však zabíja a zakopáva do zeme. Nasťahuje sa do ich domu. Samko s celou rodinou ťažko znášajú Evinu smrť a rozhodnú sa umrieť prijateľnejšou smrťou. Samko, aby mal pokoj na duši, zájde za Maximom a Igorom, kde ich poprosí o odpustenie. Po príchode domov: „Idem prichystať večeru... Nabral polievky, na stôl položil tanier a z hlbokého vrecka kaftana vytiahol vrecúško... Do prstov nabral biely prášok a sypal ho do fazuľovej polievky... Odpusť, synček. Chcel som ťa uchrániť pred potupou... Matka, vošla do kuchyne, kde ju čakala posledná večera. –Bože, odpusť mi, -šemetila v triaške. Zalomila ruky a potom srdito a hltavo jedla... Potom sa navečeral Samko... Vonku je už noc, u Žida s tanierovitou tvárou tma. Do tmy svietia Samkove biele zuby. Ako živé.“⁸¹ Igor stratil zmysel života: „Ona v lopúchových listoch, ona v prachu môjho dvora, vo farbe domov, ona všade, kam dovidí moje oko, aj tam, kam nemôže preniknúť. Ona neuveriteľne prítomná, neuveriteľne živá, ona na dosah mojej ruky, a predsa tak ďaleko, a tak neuveriteľne mŕtva. Ach život! Prebudil si ma, pretrhol môj mŕtvy spánok, a tak dobre mi bolo v ňom! Prečo?“⁸² Večer počká na Flórika a zabíja ho. Aj on sa pokúsi spáchať samovraždu, no pred ňou ho zachráni Maguš. Príbeh sa končí.

⁷⁸ Tamtiež, s. 292.

⁷⁹ Tamtiež, s. 294.

⁸⁰ Tamtiež, s. 295.

⁸¹ Tamtiež, s. 312-314.

⁸² Tamtiež, s. 317-318.

4.5 Janko Silan: Zoborské cesty

Janko Silan bol kňazom, básnikom a hlavne predstaviteľom poézie slovenskej katolíckej moderny. „*Janko Silan (vlastným menom Ján Ďurka) sa narodil 24. 11. 1914 v obci Sila pri Nitre v chudobnej rodine a po vyštudovaní gymnázia v Nitre (1928-1936) sa dostáva do kňazského seminára v Spišskej Kapitule (1936-1941)... krivku Silanovho života kľukatili najmä dve neúprosné determinanty: ťaživá chudoba a hroziaca slepota. Keď mu ešte ako nitrianskemu oktavánovi vyšla prvá zbierka Kuvici (1936), nie náhodou ho mladý literárny kritik Jozef Ambruš nazval „básnikom tragickej mladosti“.*“⁸³ V Nitre začal publikovať v študentských časopisoch Svojeť a Pero, neskôr v Kultúre, Eláne, Slovenských pohľadoch. Symbolom jeho debutu sa stali *Kuvici*- poslovia smrti a zmaru, v ktorom opisuje svoje študentské roku, zápas života a smrti, večnosti a času, tmy a jasu. Túto prvotinu označuje za najpesimistickejšiu, do ktorej sa nahustili všetky tmavé a temné farby vtedajšieho básnikovho života a neradostného existenčného údely a v súvislosti s nitrianskymi časmi v nej nachádzame záblesky mladického optimizmu. Cyklus *Zoborské cesty* v *Kuvikoch* poeticky rozvíja paralelu medzi prírodnou scenériou a intímnym svetom básnika, kde Zobor prirovnáva k „oltáru veleby“, k nebu a prírodu označuje za „rajskú záhradu“. Potulky Zoborom uňho evokujú túžbu po transcendentne.

V druhej verzii *Zoborských ciest* zo zbierky *Rebrík do neba* jeho pesimistické spomienky blednú a ich poetické stvárnenie slabne. Zobor sa mu javí ako jarná nádej i ako ochranca života a svedok ročných premien ako predobrazu detstva a raja.⁸⁴

Janko Silan v básni *Zoborské cesty* zodpovedá pesimistickému ladeniu debutu. Zoborské cesty myslí kraj okolia Nitry pod Zoborom, ktorého vyľudnené či odľudštené cestičky prirovnáva k svojim negatívnym pocitom.⁸⁵ Básnik tu prežil ťažký život a cudzí človek to nepochopí, lebo to nezažil, nič nevie o tomto kraji: „*Zoborské cesty sú hrbaté, ach, hrboľaté, vy ich tak dobre azda nepoznáte, keď sa tu túlate. Neviete, že tu kvitnú iba kamene a ťažké vzdychy- stratené... Neviete veru, že tu preťažko sa dýcha, už úzko je vám v srdci, keď si pošepnete: „Pichá!“*“⁸⁶ Autor vo svojom živote to mal ťažké, bol chorľavý, slabozraký. Samotná cesta životom je plná nástrah, zložitých životných situácií i z hľadiska kresťanskej morálky, reflektujúc aj vlastné citové problémy, nevie na koho sa

⁸³ Melicher, J. Literárne stopy pod Zoborom. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 45.

⁸⁴ Pažitný, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998, s. 131-132.

⁸⁵ Ako v pozn. 79, s. 30.

⁸⁶ Silan, J. *Kuvici = Rebrík do neba*. Slávime to spoločne. 1 vyd. Bratislava : Lúč, 1995, s. 59.

má obrátiť, lebo nikoho blízkeho na Zobore nenachádza: „*Ach, pomoci! No akej? Ach, akej, Bože, veď v závozoach hrboľatých nikto nepomôže. Niet nikoho tu naporúdzi, čo chodia povedľa, sú ľudia cudzí.*“⁸⁷ Pesimistický akcent sa znásobuje v básni syntaktickou anaforou, ktorá sa opakuje jedenásťkrát⁸⁸: „*Niet nikoho tu... čo povedal by sladké slová... čo útechy by dodal znova... čo pohladil by unavené skráne... čo do rúk vzal by dušu, srdce, dlane... čo zaspieval by spevy smavé... čo riekol by včul' vrúčne: „Ave!“ Niet nikoho včul', čo rozmarom by bôľnu myseľ porosil. Niet nikoho a nieto ani síl. Čo blízky bol, poodišiel na sto míľ. Ach, nieto, nieto síl...*“⁸⁹

Silan sa často sťažoval na osamelosť, opustenosť, ale nebol ani osamelý, ani opustený, všetci, ktorí ho poznali mali k nemu veľmi blízky vzťah. Jeho pocity pramenili najmä z duševnej, intelektuálnej izolovanosti, do ktorej ho priviedla nepriaznivá spoločensko-politická realita, nezáujem štátnej kultúry, čo spôsobovalo jeho vylúčenie zo širokého literárneho spoločenstva. Hovorí, že človek, ktorý takéto situácie zažil, vie aké to je, zistili to aj tí, čo sú teraz v nej, a zistia to aj tí, čo ešte len prídu: „*Ani ten nemal veru síl, čo tieto cesty včera s ranou v srdci pochodil. Ani vy nemáte už síl, čo tadial'to dnes smutní chodíte. Ani ten nebude mať síl, čo zajtra zblúdi sem a žiaľne odíde.*“⁹⁰ Motív cesty, s ktorou stúpame do výšky vyvoláva predstavu rebríka do neba, a tak každé stúpanie do výšky, vznesenie sa do nebies je pokračovaním zoborských strmých ciest. Celý jeho život je symbolickým stúpaním po „zoborských hrboľatých cestách“ do nebies, jediného, pravého, skutočného domova: „*Ty rečieš mi, že nie si ustalá jak iní, keď včul' touto cestou bežíš, že cesta krivoľaká pre teba je rozkoš bohatá, že miluješ ju ako kríž svoj Ježiš. A predsa, drahá sestrička, predsa aj teba morí bolesť preukrutná.*“⁹¹ Silanovi sa začína otvárať duchovný zrak. Pochopil, že jediné riešenie je prijať božiu vôľu a odovzdať sa Bohu. Na poslednej priečke svojho rebríka urobil mystický krok do neba: „*Ach, cesta, cestička, hoci si krivoľaká, aj mňa tvoje kúzlo putná. Sestrička milá, rec, prosím, rec mi, čo si taká smutná?*“⁹²

⁸⁷ Tamtiež, s. 59.

⁸⁸ Červeňák, A. a kol. Nitra, naša Nitra. Nitra : Nitrianske tlačiarne, 1998, s. 32.

⁸⁹ Ako v pozn. 80, s. 60.

⁹⁰ Tamtiež, s. 60.

⁹¹ Tamtiež, s. 61.

⁹² Tamtiež, s. 61.

5 Komparácia Nitry v literárnych dielach

Ján Domasta v knihe *Povesti o hradoch do mesta Nitry* lokalizoval posledné dni kráľa Svätopluka. V povesti *Tri prúty kráľa Svätopluka*, na ktorom stavia vlastnú koncepciu príbehu so zámerom dramatizovať dejovú akciu konfliktom medzi bavorskými a slovienskymi kňazmi i nesvornosťou Svätoplukových synov. Motív lámania prútov Domasta uzatvára symbolickou scénou, pri ktorej syn Svätopluk, ktorému otec zveril správu svojho najmilšieho: „*svojho rodného Nitrianskeho kniežatstva, hodí prúty na zem a odkopne ich pod posteľ nebohého: Neskoro si sa zbadal, Svätopluk- otec. Ale privčas odchádzaš. Nedobré časy idú na Veľkú Moravu*“.⁹³

Jozef Cíger - Hronský svoju povesť *Zakopaný meč pod Zoborom* v roku 1931. Z jeho podania je zrejmé, že ide o veľkomoravského kráľa Svätopluka- otca, alebo Svätopluka I, kde pokračuje o jeho posledných dňoch. Spisovateľ sa zaiste opieral o ľudovú rozprávačskú predlohu a o zápis z roku 1125 v *Kozmovej Kronike českej*. Hronský svoju poetiku v tejto povesti dotvoril, hľadal príčinu následkov, ktoré sa niečím odchyľujú od zvyčajnej normy, pričom ide o zámerné porušenie kauzálnych vzťahov s úsilím nadradiť romantickú poetickosť a iracionálnosť nad empirickú skutočnosť. Evidentne sa to prejavilo v tejto povesti na vstupe kráľa Svätopluka do kláštora, na jeho smrti a pohrebe na vrchole Zobora : „*I nikto nevedel, koho pochovali mnísi na temene Zobora, iba keď Svätoplukov národ viedol vojnu za slobodu, ľudia zavše počuli čudný cengot spod zeme okolo Zobora. To vtedy vždy zacvendžal Svätoplukov zakopaný meč*“.⁹⁴

Symbolom debutu Janka Silana sa stali „kuvici“- poslovia smrti a zmaru: „*Kuvici – to sú moje študijné roky. Zápas života a smrti, večnosti a času, tmy a jasu*“.⁹⁵ Jeho zbierku, do ktorej sa nahustili všetky tmavé a temné farby vtedajšieho básnikovho života a neradostného existenčného údely, v súvislosti s nitrianskymi časmi nachádzame v nej i záblesky mladíckeho optimizmu, pokiaľ sa Janko vracal v spomienkach do nitrianskych čias. Nitrianske spomienky u neho stále rezonovali a ohrozovali pokoj jeho mysle v nových existenčných a dušpastierskych podmienkach, o čom svedčí prvá verzia z *Kuvikov*, ktorá sa

⁹³ Melicher, J. *Literárne stopy pod Zoborom*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 19.

⁹⁴ Tamtiež, s. 20.

⁹⁵ Tamtiež, s. 45.

vyznačuje mladíckym nepokojom duše i nedostatkom perspektív. Druhá verzia zo zbierky Rebrík do neba je tiež plná bezútešného pesimizmu, a predsa báseň na samom konci žiarivo sa zablyсне optimizmom vďačnosti.⁹⁶

Rudolf Jašík vo svojom životopise skromne i vecne zaznamenáva: „*Toho času som dokončil... Námestie svätej Alžbety. Je to román o tragickej láske Igora a Evy – periférii slovenského mesta kdesi na juhu, z roku 1941...*“⁹⁷ V jeho románe je láska exaltovaná a glorifikovaná ako citové absolutno, ako túžba žiť v nej a ponad ňu čosi iné, ako šťastie a nádej v niečo väčšie, než je sama, ako sféra, v ktorej sa človek realizuje, lebo dávajúc prijíma, utvrdzujúc seba, odovzdáva sa – pokladá lásku za synonymum života avšak nevymyká sa z konkrétneho priestoru a času. Tým konkrétnym priestorom je Nitra- mesto pod Viničným vrchom a tým konkrétnym časom sú dni z konca leta a začiatku jesene 1941. Je to v čase, keď zívá hlboká priepasť medzi životom a smrťou, medzi svetom ľudskosti a svetom nacistickej zvlčilosti. Etosom a pátosom, mravným imperatívom román *Námestie svätej Alžbety* je humanizmus, ktorý prikazuje milovať tých, ktorí vytvárajú všetko, čo je na svete veľké, krásne a dobré, ktorí obetavo slúžia ľudskému pokoleniu, aktívne bojujú za jeho slobodu i šťastie, a prikazuje nenávidieť tých, ktorí ponížujú a zotročujú človeka, ktorí svoje takzvané šťastie – šťastie sebecké a ničomné - budujú na nešťastí a utrpení iných ľudí. Igor, Eva a Maguš milujú, a práve preto i konajú tak, ako im káže ľudské svedomie. Historické fakty sa tu veľmi aktuálne prihovárajú i prítomnosti i budúcnosti, varujú a vyzývajú dnešok i zajtrajšok, aby pamätali... aby nezabúdali na obludnosť a zbesilosť fašizmu, na jeho neľudskú, surovú a zločinnú podstatu. Román živo zachytáva rozličné postavy, príbehy a prostredia, vzrušujúce konflikty a kolízie, nesie v sebe výraznú pečať Jašíkovho nevšedného rozprávačského umenia, čo robí román dobrým epickým útvarom i svojím nekonvenčným lyrizmom. Tieto dva prvky tvoria vzácnu jednotu, vzájomne sa zdôvodňujú. Román sa zaraďuje medzi významné diela slovenskej i svetovej románovej tvorby s tematikou druhej svetovej vojny.⁹⁸

⁹⁶ Tamtiež, s. 46-50.

⁹⁷ Jašík, R. *Námestie svätej Alžbety*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 331.

⁹⁸ Tamtiež, s. 332-337.

Marína Čeretková-Gáľlová pochádza z Nitry, ale už počas svojich vysokoškolských štúdií ju isté peripetie v jej živote zaviedli do iného regiónu. Keď nadišiel čas návratu do rodnej Nitry, s veľkým úžasom pocítila, ako sa derie na povrch jej vedomia tá potláčaná túžba po rodnom. Možno práve preto si začala až bolestne uvedomovať svoju skutočnú identitu, hriechne nepoznanú, slávnú tradíciu Nitry a horlivo doháňať zameškané, objavovať, spoznávať, mapovať a na poznanom stavať. Je pyšná, že z Veľkej Moravy a zo staroslávnej Nitry sa šírila kresťanská viera, vzdelanosť, že na Nitrianskom hrade v hradnej katedrále takzvaného Pribinovho chrámu je časť pozostatkov sv. Konštantína-Cyrila. To, čo spoznáva o svojom rodnom je podľa jej svedomia splácanie dlhu. Robí to cez príbehy svojich noviel, poviedok, cez ich hrdinných či antihrdinných súčasníkov, mapuje cez svoje beletristické príbehy nedávnu minulosť i dnešok Nitry, oživuje miesta, kde jej hrdinovia žili, spôsoby, akým čelili zlu, neprávostiam, ako realizujú svoje ideály, ako čelia trápeniam. Urobila tak aj v novele Anjelik. Typickými symbolmi pre Nitru v tejto novele sú kalvária, vysoká škola, ulice v Nitre, psychiatria na Zobore.⁹⁹

⁹⁹ Červeňák, A. a kol. Nitra, naša Nitra. Nitra : Nitrianske tlačiarne, 1998, s. 42-43.

ZÁVER

Nitra sa stala centrom a ohniskom spoločenskej, kultúrnej, duchovnej, historickej a hospodárskej oblasti. Nie je mnoho miest, ktoré by príroda obdarovala takým krásnym prostredím a výhodnou polohou ako Nitru. Okrem toho sa môže mesto popýšiť bohatým zastúpením hnutelných i nehnuteľných objektov a predmetov s pamiatkovou hodnotou, ktoré svedčia o jeho slávnej histórii.

Prvé osídlenie Nitry siaha až do staršej doby kamennej, ale vzhľadom na jej výhodnú geografickú polohu bola kontinuálne osídľovaná od mladšej doby kamennej. Usadili sa tu aj Kelti, boli to zruční hutníci i kováči, ktorých chaty a dielne sa našli pod Martinským vrchom a neskôr prichádzajú prví Slovania. Nitra predstavuje významné dejisko začiatku písania slovenských dejín, práve v čase Veľkomoravskej ríše. Tu sa položili základy slávy starobylej kresťanskej Nitry, s ktorou sa neodmysliteľne spájajú mená Pribinu, Svätopluka, sv. Cyrila i sv. Metoda, ktorí priniesli prvé slovanské písmo a jazyk. Páni i prostý ľud mal možnosť tvoriť a vytvárať priestor pre svoje hodnoty a potreby.

Nitra prešla historickým vývojom významných udalostí. Bola slobodným kráľovským mestom, zmenila sa na zemepánske mesto, biskupské sídlo, bola rozdelená na samostatné štvrte, pod vplyvom vojen sa stala sídlom župy a prostredníctvom stavebného rozvoja sa sformovala až do dnešnej podoby. Ponúka nám mnoho jej krás, ktoré podporujeme a rozvíjame. Je našou morálnou povinnosťou a vecou cti chrániť dedičstvo po našich predkoch v záujme zachovania ho pre budúce generácie.

Za oblasť vhodnú pozornosti môžeme považovať práve literatúru, so všetkým čo k nej patrí. Príkladom sú prozaici, básnici, dramatici, esejisti, historici, literárni vedci, ktorých spája hlavne láska k literatúre, ľudská i profesionálna kolegiálna, známosť a v neposlednom rade tiež priateľstvo. Nitra vo svojej literárnej škále má bohaté zastúpenie autorov ako Rudolf Jašík, Janko Silan, Marína Čerťková-Gallová a mnoho ďalších, vďaka ktorým z literárneho hľadiska sme mohli ešte lepšie spoznať Nitru.

Každý z nich je osobnosťou, ktorá vyniká svojím významom. Nemôžeme spoznať a zapamätať si všetkých a všetko. Ale je tu možnosť ponechať im priestor na literárnej scéne, aby tvorbou obohatili náš život.

Záujmom, prečítaním a poznaním knihy im doprajeme spätnú odozvu, cez ktorú budú vedieť napredovať ďalej. Dôležitosť diel nespočíva len v ich obsahovom zameraní, ale aj v povšimnutí si prvkov, prostriedkov, významov, čo nám chcel tým autor naznačiť, povedať.

Nitra je mestom kultúry, aktívneho oddychu, spoločenského vyžitia, moderné centrum európskeho kultúrneho dedičstva, vzdelanosti a umenia. Je miestom pre kvalitný, plnohodnotný a zmysluplný ľudský život.

Budovanie pozitívneho vzťahu ku kultúre, k mestu, kultúrno-historickým pamiatkam, slávnym a známym osobnostiam mesta je v našej spoločnosti stále živou výzvou. Veľké nádeje pri poznávaní toho, čo nám mesto Nitra môže ešte ponúknuť, sa vkladajú do nasledujúcich generácií, ktoré by mali pokračovať a posilňovať tento vzťah. Mali by prezentovať mesto, vyzdvihovať jeho nadobudnuté hodnoty, dovoliť možnosť spolupráce, a tým umožniť dopĺňanie sa rôznych oblastí navzájom. Vtedy bude naďalej mesto disponovať nevyčerpatelnou energiou a túžbou ukázať, čo ešte v sebe skrýva.

Zoznam použitej literatúry

ČERETKOVÁ-GÁLLOVÁ, M. Anjeli. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 1994. 136 s. ISBN 80-88735-10-6.

ČERVENĀK, A. a kol. Nitra, naša Nitra. Nitra : Nitrianske tlačiarne, 1998. 254 s. ISBN 80-967654-1-8.

ČERVENĀK, A. Nitrianska kreativita. Nitra : Garmond Nitra, 2005. 172 s. ISBN 80-8050-806-2.

DOMASTA, J. Povesti o hradoch IV. Martin : Osveta, 1974. 251 s.

HRONSKÝ, J. C. Zakopaný meč pod Zoborom. Bratislava : Mladé letá, 1970. 111 s.

JASĀK, R. Námestie svätej Alžbety. Bratislava : Tatran, 1976. 337 s.

MELICHER, J. Literárne stopy pod Zoborom. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999. 79 s. ISBN 80-8050-255-2.

OBERT, V. 40 rokov Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1999. 110 s. ISBN 80-8050-244-7.

PAŽITNÝ, A. Významné osobnosti Nitry. Nitra : Mestský úrad, 1998. 208 s. ISBN 80-967814-8-0.

ROSENBAUM, K. a kol. Encyklopédia slovenských spisovateľov. Bratislava : Obzor, 1986. 484 s.

RUTTKAY, A. T. Nitra. Bratislava : DAVEL, 1994. 112 s. ISBN 80-900931-3-2.

SILAN, J. Kuvici = Rebrík do neba. Slávime to spoločne. 1 vyd. Bratislava : Lúč, 1995. 243 s. ISBN 80-7114-150-X-.

ŠENKÁR, P. Možnosti interpretácie literárneho textu. 1. vyd. Nitra : Knižnica, 2008. 98 s. ISBN 978-80-8094-362-2.